

LUGNVIK

Värden längs vägen

*Historia, berättelser
och kulturmiljöer*

**VÄSTER
NORRLANDS
MUSEUM**

LUGNVIK

Värden längs vägen

*Historia, berättelser
och kulturmiljöer*

VÄSTERNORRLANDS
MUSEUM

Rapport från Västernorrlands Museum 2026:6

Lugnvik – Värden längs vägen

Kramfors kommun

Landskap: Ångermanland

Textförfattare, redaktör: Johanna Ulfsson

*Bebyggelseinventering: Carl Ragnerstam och
Johanna Ulfsson, Västernorrlands museum.*

*Foto: Carl Ragnerstam och Johanna Ulfsson
vid Västernorrlands museum där inte annat anges.*

*Insamling: Sandra Klingberg, Felicia Sjölin.
och Lina Holst, Västernorrlands museum.*

*Grafisk form: Kamilla Åhlander, Ågrenshuset AB.
Tryck: Ågrenshuset AB, Bjästa.*

*Skriften är framtagen med medel från EU och en
produkt av Interreg-projektet Värden längs vägen.*

© 2026 Västernorrlands museum

Omslagsbild: Per-Olof Sjödin, Lugnvik.

*Bildmotiv: Föreställande vy över Bruksvägen i
vinterlandskap, från Missionsförsamlingens hus.*

ISSN 2000-0111

**VÄSTERNORRLANDS
MUSEUM**
FRIENTRÉ
WWW.NMUSEUM.SE
HÄRNÖSAND

**KRAMFORS
KOMMUN**

Interreg

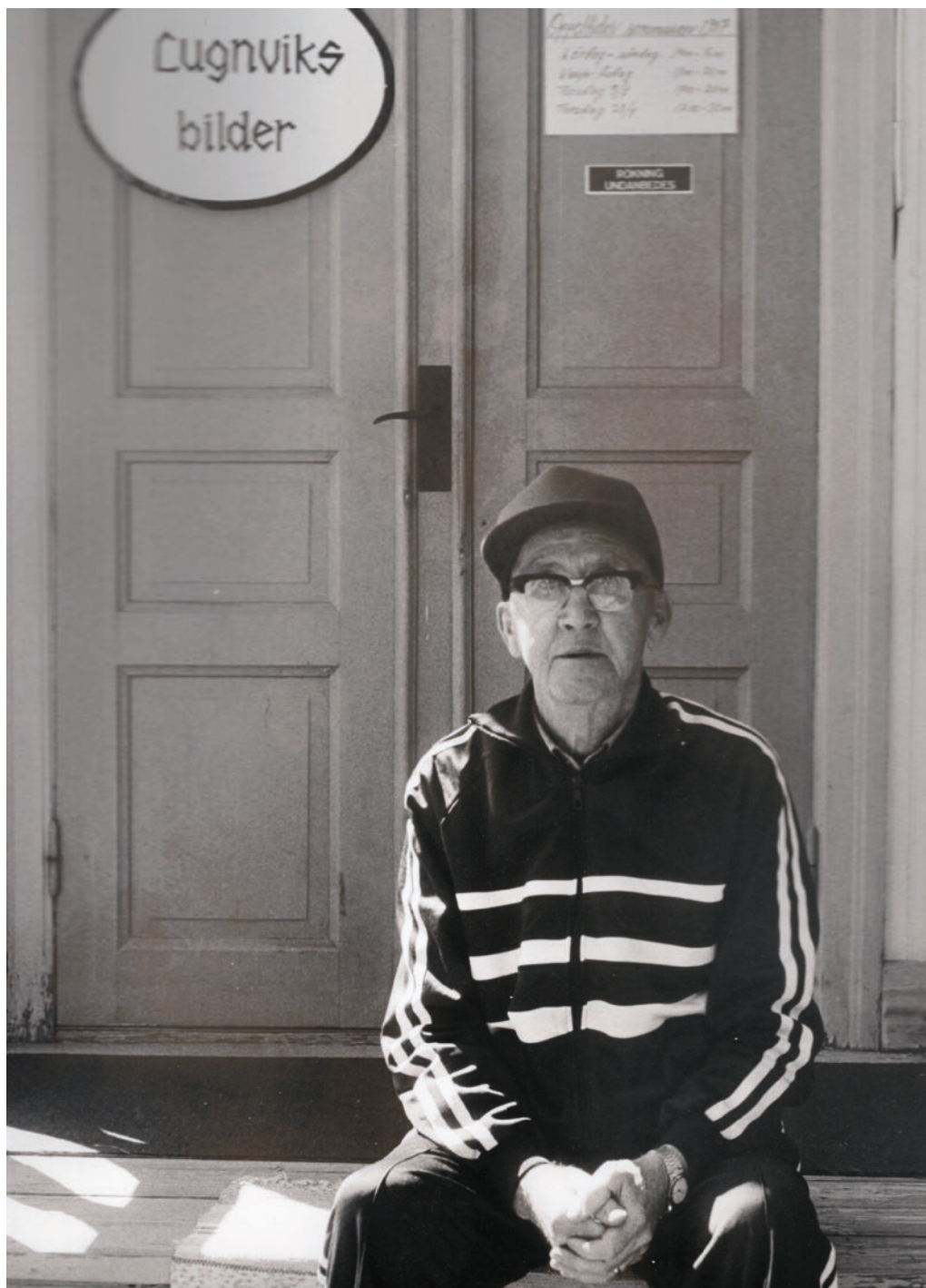

Medfinansieras av
EUROPEISKA UNIONEN

Sverige – Norge

INNEHÅLL

Inledning	9	En bild berättar	60
Syfte och mål	10	<i>Skolresan</i>	60
Metod	12	<i>Vägga med vitterkors</i>	60
		<i>Kalle och Harriet i Sparrhugget</i>	62
		<i>Litterära erfarenheter</i>	64
Lugnaviks historia	15	Samisk närvaro	64
De äldsta spåren	17	Romsk närvaro	67
<i>Bondby</i>	18		
Bebyggelsen berättar	19	Att vårda ett hus	69
<i>Gamla bykärnan och kartorna</i>	19	Olika arkitekturstilar och byggnadstraditioner	70
<i>Laga skifte 1831</i>	22	<i>Klassiska snickerier</i>	71
Att tänka på vid förändring	23	<i>Modernism</i>	71
En guidetur genom Lugnaviks gamla bykärna	26	Varsamt underhåll	72
Brukssamhället	30	<i>Grund och golv</i>	72
<i>Lugnavikssågen</i>	32	<i>Stomme, fasad och isolering</i>	74
<i>Sågverksdöd och utflyttning</i>	37	<i>Sågad panel och slamfärg</i>	74
"Väst på bruket"	40	<i>Hyvlad panel och linoljefärg</i>	76
Att tänka på vid förändring	41	<i>Undvik Plastfärg</i>	77
En guidetur genom bruksmiljön	44	<i>Fönster och dörrar</i>	77
		Energieffektivisering i gamla hus	78
Berättelser från Lugnavik	51	Slutord	81
Soldathustru Märta Loom	52	Referenslista	82
Föreningslivet	54		
<i>Lugnaviks IF</i>	54		
<i>Olympia</i>	56		
<i>Missionsförsamlingen</i>	57		
<i>"Logen"</i>	58		
<i>Föreningen Lugnaviks bilder</i>	58		

På min barndoms väg, på juldagens kväll,
jag börja vandra, jag gick för mig själv.
Jag mötte inga andra på en väg som jag tusentals gånger gått.
Namnet Bruksvägen numera den fått.
Det knastrar under skorna, det är bitande kallt,
vid en gammal kasern jag hastigt gör halt.
Ett halvrivet hus. Långklanten!
Där bodde för länge sen den snällaste tanten.
Jag minns jag som liten där på soffan satt.
Och med ett snöra jag lekte med hennes katt.
Jag går en bit, vänder mig om,
fortsätter sedan samma väg som jag kom.
Stannar en stund vid Grindstugans knut. Går in i värmen.
Min vandring är slut.

Hilbert (Hibba) Öhman Lugnvik

*Avfotograferat tidningsurklipp
från Föreningen Lugnviks bilder.
Bildkälla: Västernorrlands Museum.*

INLEDNING

Inom Interreg-projektet Värden längs vägen har Västernorrlands museum haft möjligheten att utforska metoder för att öka delaktighet och kunskap kring det lokala kulturarvet. Vi har försökt att samla in berättelser från en plats, materiella som immateriella. Människors minnen, händelser och kunskap om sin historia har knutits samman med den fysiska miljö som representerar den. Gamla lador, egna hem och herrgårdar laddas med mening som gagnar både lokalsamhället som den kommunala kulturmiljövården. Resultatet har blivit en skattkista av erfarenheter och berättelser, varav några presenteras här. I Lugnviks egen historiebok.

SYFTE OCH MAL

Skriften är ett resultat av Interreg - projektet Värden längs vägen som Västernorrlands Museum deltog i under åren 2023–2026 i samarbete med Jamtli, läns museet i Jämtland samt Trøndelagsregionen i Norge. Syftet med projektet var att utforska metoder och samverkan för att öka kulturmiljö och kulturarv som resurs för platsutveckling. Lugnvik blev en av de pilotprojekt som museet valde att arbeta med.

Förhoppningen är att denna skrift kan bidra med kunskap för dem som vill veta mer om Lugnviks historia, vilka värden som finns utpekade och berättelser från orten. Denna skrift bygger på det som vi fått genom vår insamling. Den utger sig inte för att vara komplett, utan bygger på det vi fått in av invånare och lokalthistorier. Det som människor har ansett varit viktigt att dela med sig av.

Då Lugnvik har en rik historia samt en bruksmiljö som är utpekad i Kramfors kommuns kulturmiljöplan, finns också en beskrivning av bebyggelsen i Lugnvik. I det avsnittet finns ett urval av byggnader som berättar något om Lugnviks olika tidsepokar. Som årsringars i landskapet i en guidetur.

Vår förhoppning är att dessa värden och berättelser ska inspirera till utveckling av Lugnvik med stöd av kulturarvet. Värdefulla miljöer som kan beaktas och användas vid fysisk planering, berättelser som kan bidra med idéer för det lokala närings- och föreningslivet i form av produkter, evenemang eller kulturverksamhet.

Låt kulturmiljön bli en kraft för platsens identitet, attraktion och utveckling!

*Foto: Johanna Ulfsson
Västernorrlands museum*

METOD

Projektet Värden längs vägen utforskar metoder för insamling av kulturarvsberättelser. I detta projekt har vi därför samlat in både materiella och immateriella berättelser. För att omfamna platsens värden och historia har vi valt att använda både byggnadsinventeringsarbete, arkivstudier, digitala hjälpmedel och intervjuer som metod för insamling.

Mycket av materialet har samlats in tillsammans med enskilda personer och medlemmar ur föreningen Lugnviks bilder. Vi har arrangerat samlingsdagar, berättarkvällar och vandringsintervjuer där Lugnviksborna fått dela berättelser, bilder och information. Vi har även gjort ett tiotal intervjuer samt forskat i arkiv och litteratur. Projektet har även använt sig av digital insamling via tjänsten minnen där Lugnviksbor har kunnat lämna sina egna berättelser.

Några informanter har uttröttligt svarat på våra frågor och hjälpt till vid insamling. Bland andra Föreningen Lugnviks bilder där Marianne Hägglund, John Erik Berglund, Per Olof Sjödin, Karin Alsén, Britt-Inger Larsson och Ingrid Eriksson varit oersättliga, liksom Agneta och Anders Jonasson, på Länsmansgården & High Coast whiskey, Ewa Thun, Anders Sell, Peter Hollbrink ordförande i Lugnviks IF och Åke Gustavsson, från Lugnviks missionsförsamling samt många fler!

För att befästa insamling och dela erfarenheter har även aktivitetsdagar arrangerats med byvandringar, byggnadsvårdskurs och föredrag. Vi har, med inspiration från våra norska kollegor, i projektet testat metoden samskapning. En metod där alla deltagare medverkar på sina villkor och bidrar med aktiviteter utifrån en gemensam utmaning eller mål.

Här presenteras delar av resultatet.

*Bilder från samlingsdagar
i Lugnvik.
Foto: Västernorrlands
museum.*

Bruksvägen 15-17 från öster. Bildkälla: Västernorrlands museum bildarkiv.

LUGNVIKS HISTORIA

Vi vill börja med att berätta lite om Lugnviks historia. Det blir inte fullkomligt, men vi kan i alla fall ge ramen för Lugnviks framväxt. Informationen finns dokumenterad i olika arkiv, litteratur, fotografier, texter och berättelser. Dess historia finns också representerad i de fysiska lämningar och miljöer vi kan se i landskapet.

Vi vill försöka berätta ortens historia kopplad till dessa årsringar, förhistoriska spår, den äldsta byn, brukssamhällets tillkomst och det moderna samhällets framväxt under 1900-talet. Alla epoker bär spår som vi än idag kan utläsa i landskapet.

Detalj från Fornsök,
Riksantikvarieämbetet. symbolerna
visar på de fornlämningar (röda)
och kulturlämningar (blå) som finns
i Lugnvik. Bland annat Gravhögar på
Hallstanäs, vrak och maritima fynd i
vattnet, milsten invid Bruksvägen.

app.raa.se/open/fornsok/

DE ÄLDSTA SPAREN

För att förstå Lugnviks äldre historia måste vi se på Ådalen som helhet. När isen drog sig tillbaka kom människorna tätt efter. De äldsta spårn av våra förfäder finner vi därför på höjderna. Intill Koltjärnsberget ligger några fångstgropar. Fångstgropar har använts sedan stenålder fram till 1800-talet och kan därför vara svåra att datera. Allt eftersom landet höjer sig söker människor sig längre österut och till den del av Ådalen som senare blir Ångermanälven och dess utlopp.

De äldsta fornlämningarna i Lugnvik ligger ute på Hallstanäs, på Snödåsberget och på udden innan Vikhälla. Här finns ett par stensättningar och ett röse. Hallstanäs kommer i dagen för ungefär 2 000 år sedan. Här ligger tre gravhögar på högsta höjd med god utblick över viken. Man kan tänka sig att platsen valdes tack vare sitt goda läge och kunde fungera som markörer för resenärer som sökte sig uppmed älven. Här kunde man ha kontroll över vattenvägarna och samtidigt meddela sin närvaro. Namnet Tingsnäsudden (finns med på storskifteskarta 1780) och Tingsnäsgården för också tankarna till de förhistoriska tingsplatserna. Även i byn Kläpp, grannen i norr, finns gravfält och fornlämningar från denna tid. Ådalen med Bjärträ socken har en rik förhistoria och medeltid. På Riksantikvarieämbetets karta ser vi hur fornlämningar från järnåldern syns som gravar och stensättningar på höjderna utmed Ångermanälvens stränder. Ortsnamn som slutar på "sta" anses härstamma från järnåldern och kan vara gårdar som etablerades då. Geresta, Sundsta, Allsta kan alla vara byar tillkomna vid denna tid. Det är i det sammanhanget vi ska se gravfältet vid Hallstanäs.

Lugnvik är ursprungligen en skyddad vik med jordbruksbygd omkring. Det gamla järnålderssamhället kom så småningom att lägga grunden för de bondbyar vi kan se på kartorna som börjar ritas från 1600-talet. Under förromersk järnålder förändras klimatet och det blir kallare. Nu måste man börja stalla sina djur, samla rikligt med föda som ska räcka över en lång kall vinter. Detta påverkar så klart jordbruket och livet i byarna. Nu övergår man också till att bygga sina hus av timmer.

Frädes Åkern under,
 Åkern de af Fogdhus Tegarna 12: Kapp och
 Stor Åkern 13: 25:
 lades ut i ett skifte för hvardera hvarman enligt
 deras öfverens kommelse, hvar för de bekomma följande:

A. Jon Jonsson	Skattar för 9: Sedes ²	bekommer den 1: 7 ^{1/2}
B. Nils Nilsson	8: 30	30 1: 3 ⁵¹
C. Daniel Ericsson	8: 30	30 1: 3 ⁵¹
D. Olof Olofsson	8: 30	30 1: 3 ⁵¹
E. Israel Larsson	8: 30	30 1: 3 ⁵¹
F. Peter Johansson och Jon Jonsson	8: 30	30 1: 3 ⁵¹
G. Måns Ericsson	14 ^{1/2} : 30	30 2: 21 1/2 25

Detalj från storskifteskartan år 1765.
 Bildkälla: Lantmäteriets digitala arkiv.

- Gårdarna är nämnda
 som A, B, C, D, E, F och G
 vilka innehas av:
- A Jon Jonsson
 - B Nils Nilsson
 - C Daniel Olsson
 - D Olof Olofsson
 - E Israel Larsson
 - F Peter Johansson och Jon Jonsson
 - G Måns Ericsson

BONDBY

I Lugnvik etableras en bondby. Det var en förhållandevis stor by som låg precis uppe i backen utmed bäcken och Byvägen. Åkermarken sträckte sig ned mot bäcken och Lugnvikssundet. Utmarken sträcker sig nordost över Stormyren mot Bålsjön. Från 1700-talet finns inte så mycket bevarat av den gamla byn, men de gamla kartorna kan berätta var de gamla gårdstomterna har legat. Byvägen gick utmed samma sträcka som idag och de äldre bytomterna är ännu bebyggda. Man odlade i regel korn, lite råg kanske ärtor. Ängarna gav foder till djuren och sparades i lador över vintern. Gårdarna låg oskiftade, tätt på rad. Ådalens medeltidshistoria är ovanligt rik. Här finns flera medeltida kyrkor och lämningar efter både fogdeborg och kungsgård. När landet som senare ska bli Sverige börjar forma sig behövde kungen ha kontroll över landet. Nu skickas fogdar ut för att samla in skatt och kyrkan för bok över födda, döda och gifta för att ha information om befolkningen. Under 1600-talet utökas kungens kontroll över landet. Nu etableras ett kungligt postväsen, förordningar om gästgiverier och statliga vägar samt etablering av järnbruk i länet, närmast i Bollstabruk och

Kramfors. Kvar från denna tid kan vi skönja delar av den gamla byvägen genom Lugnaviks gamla bondby som slingar sig intill dagens väg. Äldre bebyggelse uppe vid Handlar'n och Länsmansgården är också kvar från den gamla byns bondgårdar.

Lugnavik är länge en bondby med åkerbruk och boskapsskötsel. På andra sidan Lugnaviksfjärden breder byns utmarker ut sig upp mot Bergsviksberget. Här fanns skog som nyttjades som betesmarker. Grindstugan är ett fint minne från en tid då marker inhägnades och korna släpptes ut på bete på byns hemskog. Lagaskifteskartan från 1831 visar att Lugnaviks fäbodlar låg invid Bålsjöns strand.

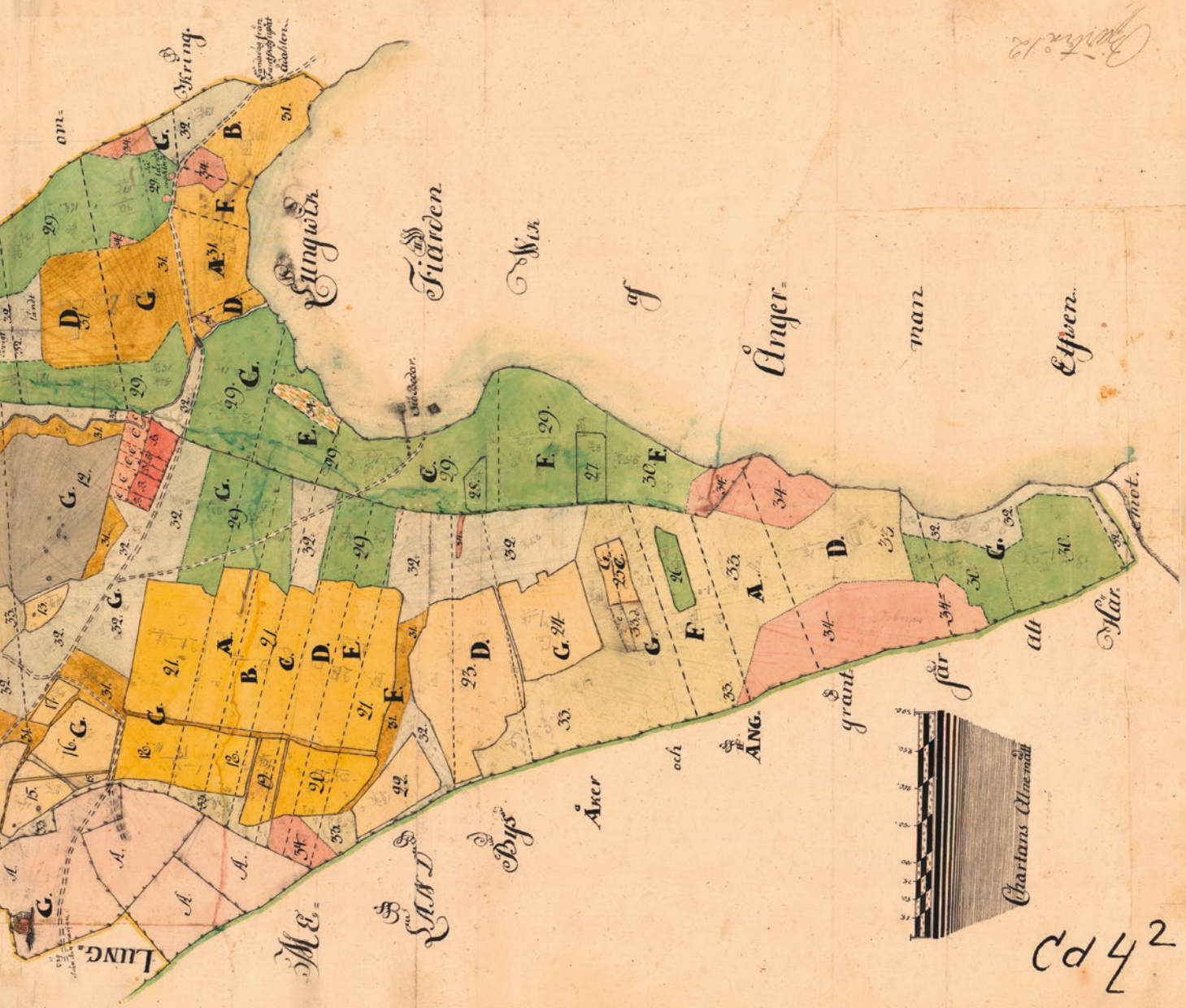
BEBYGGELSEN BERÄTTAR

Byggnader och miljöer är alla spår efter vår historia. De berättar något om en särskild tid, händelse eller människors liv. Vi har valt att beskriva miljöer som på olika sätt relaterar till Lugnaviks historia och som kan läsas som årsringar i landskapet med berättelser från olika epoker.

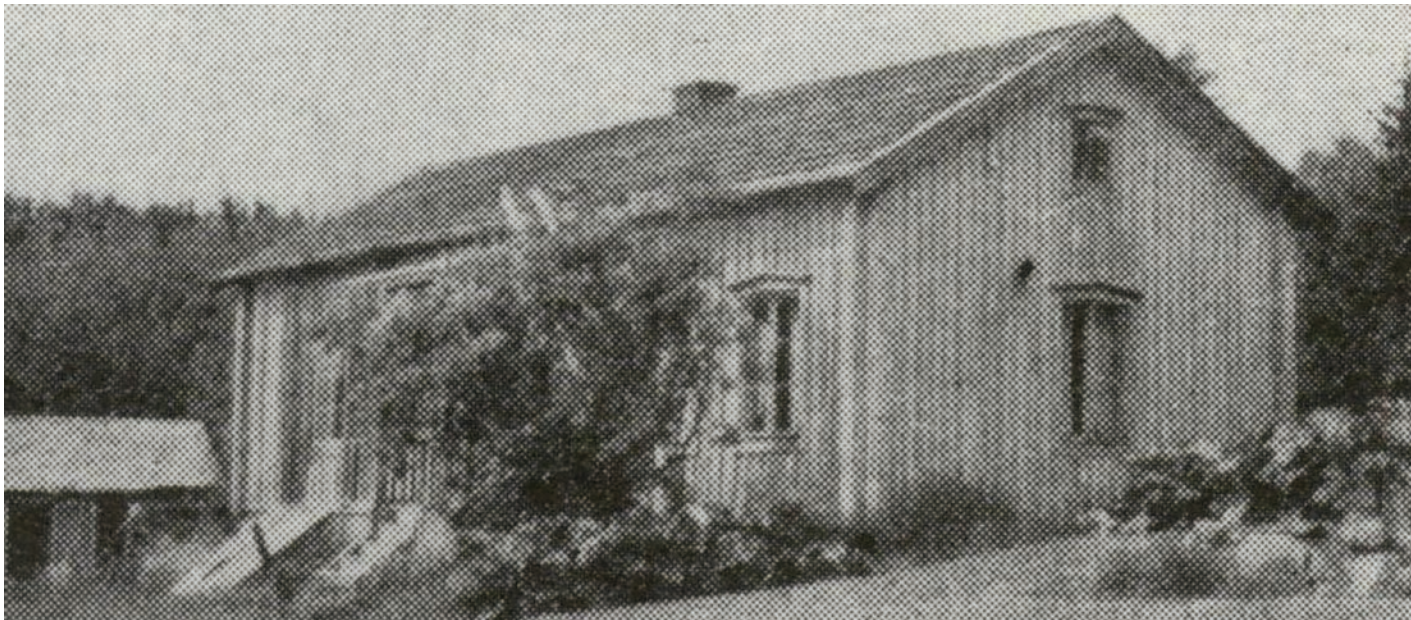
GAMLA BYKÄRNAN OCH KARTORNA

I Lugnaviks bys västra del ligger den gamla bykärnan. Här kan man känna igen dagens vägsträcka på de gamla kartorna. Tittar vi noga kan vi se att den "treudd" som Byvägen vägen utgör, precis där de delar sig mot Villavägen och Högbovägen, finns med på alla kartor från 1700-talet och är lika än idag.

På Storskifteskartan från 1765 (*se nästa uppslag*) bestod byn av sju gårdar. Det är en relativt stor by. Gårdarna ligger på rad längs med byvägen mot Bjärtrå. Norr om den, nere i dalen, slingrar sig Lugnaviks-bäcken och utmed den låg då en liten kvarn. Byvägen ringlar sig genom byn ner mot viken där byns sjöbodar är markerade. På kartan kan vi utläsa markernas användningsområden. Ängsmarken utgörs av gröna fält, åkermark gula och skogsmark samt övriga mark av olika kulörer i grått och brunt. Tomtmark för gårdarnas placering markeras med ljusrött.

cd 42

LAGA SKIFTE 1831

Bebyggelsen förtätas något under 1800-talet men vi ser att byn ligger kvar på samma plats som under 1700-talet. På laga skifteskartan från 1831 (se nästa uppslag) ser vi mangårdsbyggnaderna som små rutor med kryss på taket medan ekonomibyggnaderna endast harnocken markerad med ett streck som delar sig vid gavlarna. Karaktäristiskt för denna tid är de långa logbyggnaderna som visar de gamla långlogarna. Var gård hade var sin långloge för tröskning och förvaring av säd. Här tröskades säden med hjälp av hästdragna tröskvagnar som med sin kraft gjorde att kornet släppte från halmen. Hästen gick in och ut vid var gavel och vände in genom logen igen. Dessa försvinner successivt under 1800-talet och ersätts av modernare, mer kvadratiska logar.

Idag kan vi skönja äldre bebyggelse intill några av de äldsta gårdarna. Det finns troligtvis några byggnader kvar från tidigt 1800-tal, men några av husen i Lugnvik kan vara äldre än så. Med tiden förtätas byn med egnahemsbebyggelse allt eftersom industriverksamheten växer.

Den gamla byn Lugnvik var en genomfartsled utmed vägen från färjan i Hallstanäs mot Ådalen och Bjärträ kyrka i Strinne.

Bild från boken Svenska Gods och gårdar, Ångermanland 1941.

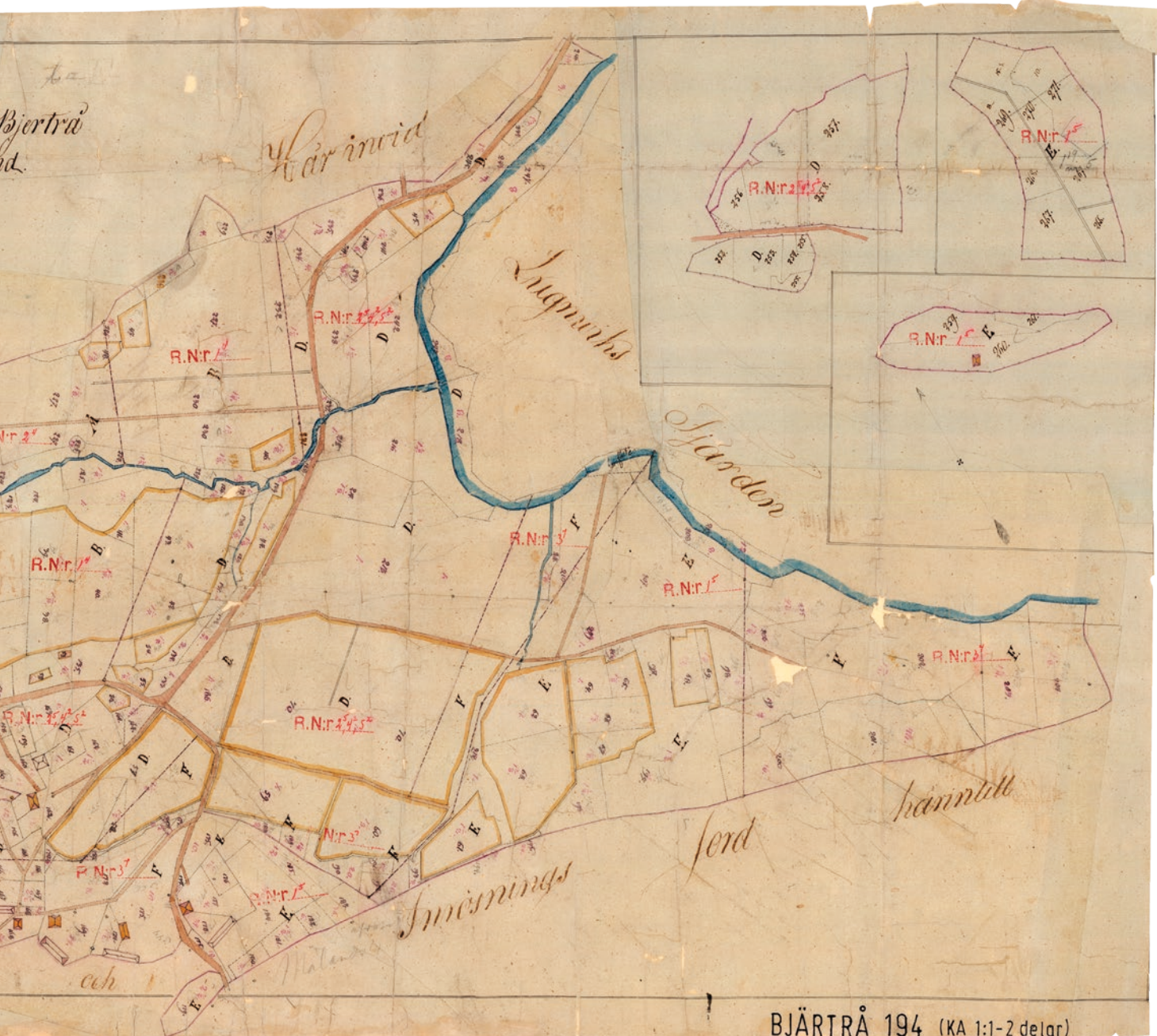

ATT TÄNKA PÅ VID FÖRÄNDRING

**Lugnviks gamla by har flera fina byggnader och miljöer.
Här är några viktiga element som är värda att bevara.**

*Avfotograferad bild från
Föreningens Lugnviks
bildutställning.*

- Äldre mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader som ännu vittnar om den jordbruksbygd som Lugnvik var. Synliga knutlådor som vittnar om timmerhus. Röda äldre mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader.
- Mindre centrumbildning från tidigt 1900-tal med skola, Gula villan och Länsmansgården som med tiden förtäras med egnahem och villor.
- Gamla Färjevägen genom byn. Vägen som en gång band samman Ådalsvägen med färjplatsen nere vid Hallstanäs.
- Byvägen och äldre vägsträckning. Korsningen där vägarna Villavägen, Höbovägen och Byvägen möts bildar formen av en treudd eller gaffel. Denna korsning är bevarad och ser likadan ut som på 1700-talet.
- Egnahemsbebyggelse med flera bevarade enkelfalsade plåttak, ljust målade fasspontpanel, listpanel och fönster med spröjs.

EN GUIDETUR GENOM LUGNVIKS GAMLA BYKÄRNA

Det finns mycket fint kvar i den gamla bykärnan. Både äldre miljöer och yngre egnahem från senare tid. Här kommer några av dem beskrivna i en liten guidetur.

Foto Västernorrlands museum.

1) Tvärvägen 6

Vi börjar vid ett av Lugnviks förmodligen äldsta byggnader på Tvärvägen 6 (Lugnvik 1:65). Det lilla huset på Tvärvägen 6 uppfördes redan 1823 av bonden Jan Nils Jonsson och finns utmärkt på 1831 års lagaskiftes-karta över Lugnvik.¹ Huset är en gammal parstuga och således en av få rester efter en av de äldre gårdarna.

Foto Västernorrlands museum.

2) Byvägen 39

Går vi norrut mot Byvägen kommer vi till Byvägen 39 (Lugnvik 3:15). Gården är troligen ett av de gamla stamhemmanen och har varit bebyggd sedan 1700-talet. Nuvarande huvudbyggnaden är uppförd i tidstypiska herrgårdsstil år 1890. En mindre mangårdsbyggnad, uppförd 1914, står i vinkel. På gården finns också en ladugård uppförd 1922 samt bagarstuga med vagnsbod från 1918.

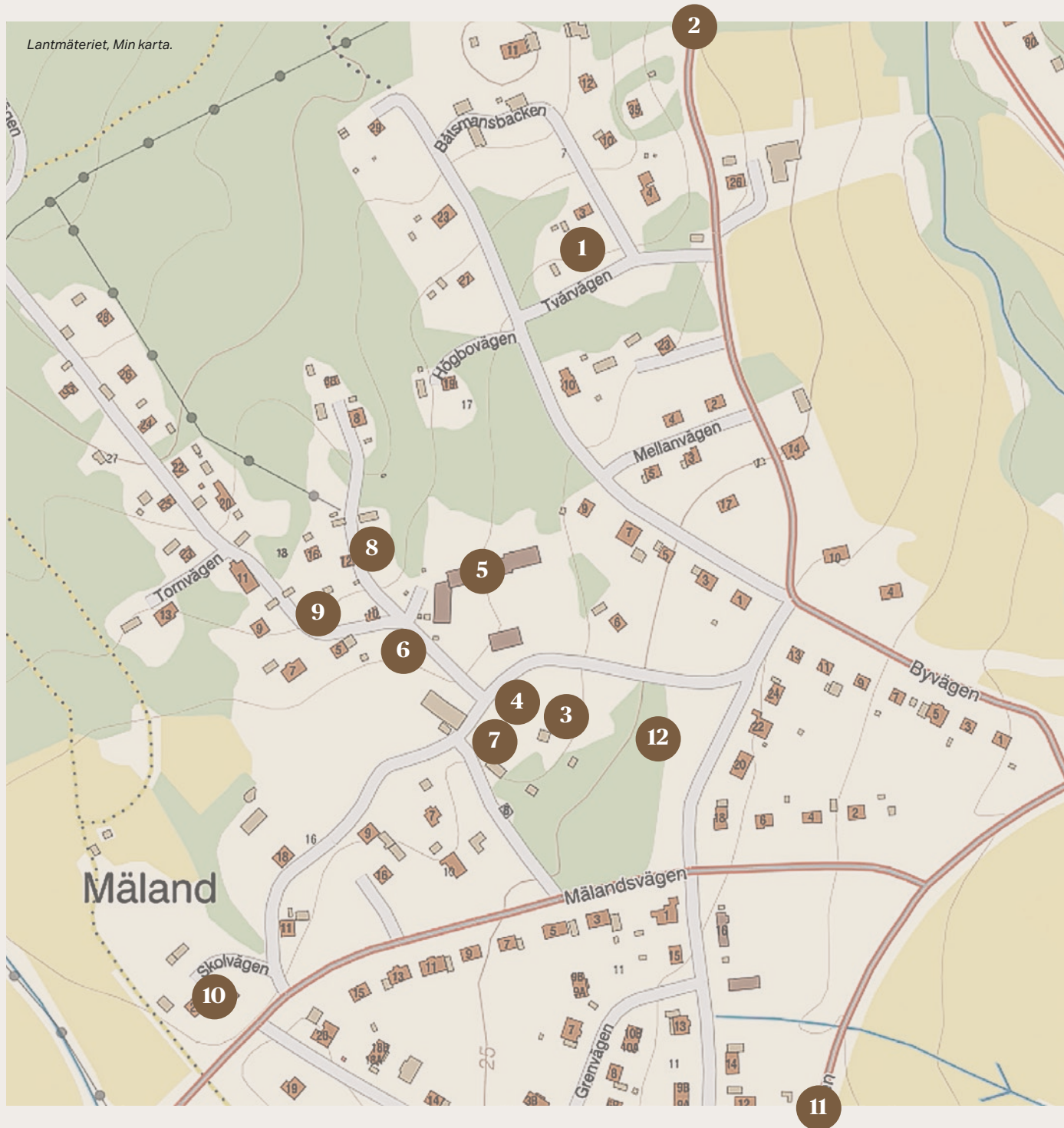
Foto Västernorrlands museum.

3) Länsmansgården

Mitt i byn ligger Länsmansgården (Lugnvik 1:118, Skolvägen 1). Gårdens ursprungliga byggnadsår är ovisst men vi vet att Kronolänsman Leonard Holmström flyttade in

till Lugnvik 1875. Det är troligt att gården härstammar från lagaskifte 1831. Gården återfinns i en nytecknad brandförsäkring från 1877 där dess skick beskrivs som "gammalt men gott", uppförd i en våning

[1] Bygd & Folk 1949, lagaskifteskarta 1831.

30 alnar lång, 10 alnar bredd. 1892 beskrivs byggnaden som "nyuppförd" med två våningar samt blivit utbyggt till 34 fots bredd. Byggnaden hade då även blivit brädfodrad och målad. Om detta är en ny byggnad som ersatte den äldre eller en större restaurering vet vi inte. Inte heller om byggnaden är en återbrukad stomme.

Kronolänsmän Leonard Holmström 1906 sålde fastigheten till trävaruhandlare Adolf Olsson i Gavik. 1912 flyttar landsfiskal Anselm Borin in. Han bor kvar länge och omkring 1945 köper disponent Per-Olov Hedberg från Björkä AB byggnaden av Borin. Den kommer då att fungera som familjen Hedbergs bostad. Herrgården kom att kallas "Hedbergs villan" under 1900-talet, men på gamla dokument kallas byggnaden för Länsmansgården, så den kallas så idag.¹

Huset såldes till Lizzie och Bertwil Stener, tidigare chef på Norrskog, på 1970-talet för att sedan ägas av Seja och Gunnar innan Agneta och Anders Jonasson köpte gården 2009.

De bedriver i dag pensionat på Länsmansgården med inriktning på whisky, då de dessutom är delägare i High Coast Distillery i Marieberg.

Foto Västernorrlands museum.

4) Gula villan

Intill Länsmangråden ligger "Gula villan" på Skolvägen 3 (Lugnvik 1:16). Byggnaden uppförs någon gång i mitten av 1900-talet och hade på 1950-talet samma utseende som idag men var ljusputsad. Den innehöll då Lugnviks Handels filial AB (huvudbutiken låg uppe vid Bruksvägen). Idag används den till konferens och övernattning. På laga skifteskartan från 1831 ser vi att tomten var bebyggd med en gård. Förmodligen då samma fastighet som Länsmansgården.

5) Skolvägen 10

Mitt i byn ligger den före detta skolbyggnaden, idag föreningshus på Skolvägen 10, (Lugnvik 30:5). Den uppfördes 1952 (invigdes 1955) och ersatte den gamla "stenskolan" från tidigt 1900-tal. Arkitekt till den nya skolan var Gunnar Lené från Härnösand och byggnaden representerar 1950-talets skolarkitektur väl med gult tegel i fasaden. Idrottshallen uppfördes 1984 i samma stil. Britt Inger Larsson

minns hur hennes klass var den första att börja på nya skolan 1955. Skolan var i bruk till 1 juni 2013 och idag används den som samlingsplats för bygden, affärsverksamhet och föreningsliv.

Foto Västernorrlands museum.

6) Tornvägen 3

Vänder vi oss västerut ligger en av få bevarade ladugårdar, i en före detta gårdsmiljö. Tornvägen 3 (Lugnvik 1:138). Här står denna stora ladugårdsbyggnad ensam sedan bostadshuset rivits. Ladugården uppfördes troligtvis under 1900-talets första hälft och utgör en viktig årsring i landskapet. Den ger området sin unika karaktär och vittnar om var en av byns äldsta gårdar låg. Mangårdsbyggnaden är idag riven.

7) Skolvägen 5

Intill Länsmansgården på Skolvägen 5 (Lugnvik 1:9) ligger ett bostadshus från 1939 med putsade fasader under valmat tak, uppförd i tidstypisk villastil från 1930-talet. Huset uppfördes av murarmästaren Claes R. V. Antfolk och ersatte en äldre bankbyggnad på platsen.²

Bildkälla: Västernorrlands museums bildarkiv.

Foto Västernorrlands museum.

8) Tornvägen 6

Fortsätter vi förbi ladugården och en lite längre bit upp på Tornvägen 6 (Lugnvik 10:2) ligger en äldre gårdsmiljö. Byggnaden ska ha uppförts någon gång mellan 1850–1860 och fungerat som skolbyggnad. Byggnaden ligger kvar på ungefär samma tomt som under laga skifte. Ovanför farstukvisten sitter årtale 1856 uppsatt. Här fanns en större sal med vedkamin. Här fanns också ett rum och kök som uppläts som lärarbostad. Under några år bodde också skolvaktmästare Alfons Westman i huset.³ Enligt ett brandförsäkringsprotokoll upprättat 1870 för hemmansägaren Carl Olof Boman, anges mangårdsbyggnaden som nybyggd, uppförd i 1 och ½ våning, brädfodrad, med taktäckning av spån och inredd med 8 rum.

[1] Intervju Agneta Jonsson, Länsmansgården.

[2] Bygd & Folk 1949

[3] Lugnviks-Posten 1997:1.

Foto Västernorrlands museum.

9) Tornvägen 14

På Tornvägen 14 (Lugnvik 1:26) ligger ett bostadshus uppfört 1880. Det blev senare ombyggt 1899 av smeden Henrik Lundin. Byggnaden har en stomme av timmer och tidigare en faluröd fasad som under 1950- eller 60-talet kläddes med ljusgröna eternitplattor och fick nya fönster. Huset är ett fint exempel på hur Eternit börjar användas i Västernorrland under 1900-talet.

Foto Västernorrlands museum.

10) Mäländsvägen 22

Följer vi vägen bort mot Mäländ kommer vi till Mäländsvägen 22 (Bjärtrå-Mäländ 2:23 + 2:24). Här ligger en av de gamla gårdarna i Mäländs by fortfarande kvar. Gården hette tidigare Mäländ nr 2 och ligger

kvar på ursprunglig plats. En av mangårdsbyggnaderna är äldre än 1863 då den finns med på laga skifteskartan från 1863. Den är rödmålad med vita knutar och uppförd i två våningar med utbyggd farstu med trapphus. Ytterligare en mangårdsbyggnad samt två mindre ekonomibyggnader finns kvar. Samtliga byggnader präglas av förfall. Här ska tidigare ha bedrivits gästgiveri. Rörelsen fanns kvar in på 1950-talet.

Bildkälla: Västernorrlands museums bildarkiv.

Foto Västernorrlands museum.

11) Hallstanäsv. 21

Åker vi ner till Hallstanäsvägen 21 ligger en större gård på nedre sidan vägen (Bjärtrå-Mäländ 7:1). Gården byggs troligtvis någon gång kring 1865 och fick sitt nuvarande läge efter laga

Bildkälla: Västernorrlands museums bildarkiv.

skifte 1863 (Mäländ nr 3). Gården består av två byggnader i vinkel, vilket är vanligt på de gamla bondgårdarna. En ljusmålad mangårdsbyggnad i två våningar med sexdelad plan uppförd omkring 1875⁴. En äldre mindre ljusmålad mangårdsbyggnad i 1 ½ våning med valmat tak och en farstuvist med enkel snickarglädje. Byggnaden anges i en brandförsäkring från 1865 tecknad för bonden Jon

Mellberg som nybyggd. Ett antal ekonomibyggnader är bevarade, däribland ladugården, uppförd 1935.

12) Tvättstuga

Vänder vi nu tillbaka mot Lugnviksvägen ser vi en liten del av den gamla byvägen sneddass upp mot Länsmansgården. Gården som uppträder på västra sidan vägen erbjöd tidigare en större tvättstuga för bruksbefolkningen.

[4] Svenska gods och gårdar 36: Ångermanland. Uddevalla: Svenska Gods och Gårdar, 1941, 196

BRUKSSAMHÄLLET

Vid mitten av 1800-talet förändras Sveriges ekonomi. Tankar om liberala handelsförhållanden skapar goda förutsättningar för nya näringar att utvecklas där de gamla järnbruken tidigare dominerat. Med stapelrätten i städerna 1803 och näringsfrihetsförordningen 1864 öppnas handeln upp och vem som helst kunde starta ett företag. I Europa har krigen härjat och efterfrågan på trävaror är stort. Först etableras sågar uppströms där vattenkraften drev de stora exportsågarna och virket flottades buntvis ner till kusten där de sedan skeppades ut.

När ångsågsepoken inleds växer ett nytt bebyggelsemönster fram vid Ångermanälvens kust. Såg, brädgård, arbetarbostäder, kontor och disponentvillor med herrgårdskomplex blir nya inslag i det gamla jordbrukslandskapet. Hamnen blir central på nytt, men nu för handel av trävaror. Här kommer en fin text av tidigare stadsarkitekt Ann Renström som får rama in Ådalens industrilandskap:

”På det trånga utrymmet mellan älven och bergen - ”den smala landremsan mellan bondlandet och världsmarknaden” - trängde sig sågverken och fabriker ner. Runt arbetsplatserna växte det upp små samhällen med herrgård, kontor och arbetarkaserner, som innehöll ett stort antal lägenheter, handelsbod och skola.

Dessa miniatyrsamhällen ägdes och styrdes av bolagen liksom de äldre brukssamhällena styrts av sina ägare. Arbetarnas skenbara frihet att byta och flytta beskars ofta av skuldsättning i bolagets handelsbod. Typiska för sågverksdistriktet var de så kallade komplement-samhällen som uppstod utanför bolagets räckvidd i slutet av 1800- och början av 1900-talet. I dessa erbjöds sådan service som inte fanns eller tilläts inom bolagsområdena. Butiker, hotell, hantverkslokaler, caféer, Folkets Hus och frikyrkor växte hastigt upp. In på 1900-talet blev det allt vanligare att arbetarfamiljerna byggde egnahem.

När en bonde eller bolaget sålde mark till arbetarna i närheten av industrin växte där snart upp halvt vildvuxna egnahemsområden.

Det fanns inte kvar plats för dem på den någorlunda plana marken utan klungorna av egnahem tvingades ofta upp på bergssidorna. De många småsamhällena och husen som klättrar uppför branta sluttningar ger en alldeles särskild karaktär åt området, exempelvis Klockestrand, Lugnviksstrand, Lungvik, Strömnäs. Industri- och egnahemssamhällena ligger tätt i Ådalen.¹

Nu växer nya samhällen fram utmed kusten med helt nya förutsättningar än livet i det gamla bondesamhället kunde erbjuda. Dagarbete

Bilddetalj från program för kulturmiljövård, Kramfors Bjärträ socken 1990.

[1] Ann Renström, Lars Ivan Söderlunds hemsida. www.son-of-the-highcoast.com.

mot lön i reda pengar. Människor bryter upp från gamla byar och flyttar dit arbete finns. Bruksamhällen växte fram kring var såg utmed älven. Nu skapas också nya samhällsklasser. En underklass av arbetare varav många kom vandrande till Ådalen för att söka arbete och en ny överklass som tack vare företagande kunde skapa sig en förmögenhet. Många investerare kom från Norge och Västsverige där handeln med trävaror hade börjat tidigare. Exempel på familjer vi känner till är Dickson från Göteborg, Kempe, Barth. Till Lugnvik kom Ole Gjörud från Ringerike i Norge.

LUGNVIKSSÅGEN

År 1848 etablerades den första ångsågen i Tunadal utanför Sundsvall. Fem år senare fick även Ådalen sin första ångsåg, då Franz Berwald anlade en ångsåg på Sandö 1853. Därmed inleddes den epok som skulle komma att präglade hela regionens utveckling under lång tid.

År 1873 köpte den norske entreprenören Ole Gjörud ett större landområde vid Lugnviksfjärden. Redan året därpå uppförde han en ångsåg och bildade tillsammans med sin kompanjon Constantin Flack Lugnviks Nya Ångsågs AB. Namnet nya kom sig av att det sedan tidigare hade funnits en såg i Lugnvik som lagts ner. Verksamheten växte snabbt, men drabbades av ett bakslag när sågen olyckligt brann ned 1884. En ny och större anläggning byggdes dock upp, denna gång med fem sågramar.

Utvecklingen fortsatte i snabb takt. År 1895 köpte Gjörud Offers AB, med tillhörande såg, nedlagt bruk och omfattande skogstillgångar. Bolagen Bondbolaget, Lugnviks Nya Ångsågs AB och det äldre Björkå AB slogs samman till ett enda företag, Björkå Aktiebolag. Redan 1893 hade Hallsta ångsåg införlivats i verksamheten. Björkå AB kom därmed att bli ett av de större skogsbolagen i området. År 1925 drabbades verksamheten åter av en brand, men även denna gång återuppbyggdes sågen. Den nya anläggningen elektrifierades, vilket markerade övergången till en modernare industriell produktion. Under större delen av 1900-talet förblev sågverksnäringen en bärande del av ekonomin i Ådalen.

*Bildkälla: Västernorrlands
museums bildarkiv.*

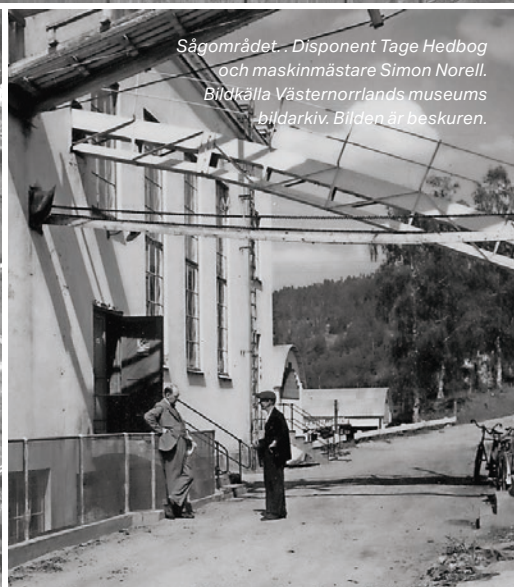

Interiör handelsbod.
Västernorrlands museums bildarkiv.

Flygbild över Bruksvägen.
Bildkälla: Arkivdigital.

Flygfoto över Lugnvik.

Sågområdet. Disponent Tage Hedbog
och maskinmästare Simon Norell.
Bildkälla Västernorrlands museums
bildarkiv. Bilden är beskuren.

4019
Foto: L. Nilsson.
Ej givna av Försärestaben.

Arbetare vid Lugnviks såg.
Västerhorrlands museums bildarkiv.

Sågområde.
Bildkälla: Föreningen Lugnviks bilder.

Fabriksbyggnad sågområdet.
Bildkälla: SCA bildarkiv.

Bruksägaren var beroende av arbetare och byggde inte bara sågar, hamnar och sliperier, utan också bostäder och skolor. Klassamhället var tydligt långt in på 1900-talet. Både bebyggelsen och det sociala livet visade på olikheterna. Ingrid Eriksson i Lugnvik berättar hur hon redan som barn reflekterade över skillnaden. Hon minns vackra fru Hedberg som kunde glida fram i sin lilla röda Renault, elegant och fri medan hennes egen mamma slet med hus, hem och ladugård.¹ Vid sidan av den nya samhällsformen etablerar sig det första föreningslivet. När man lämnade by-gemenskapen på landsbygden kom föreningslivet att ersätta det.

Först ut var väckelserörelsen, tätt följt av nykterhetsföreningar och fackföreningar. Med folkskolestadgan fick svenskarna lära sig läsa och med föreningslivet lära sig grunderna i ett demokratiskt samhälle med rösträtt och inflytande. Det är nu det moderna demokratiska Sverige börjar formas.

[1] Telefonintervju Ingrid Eriksson, Lugnvik.

*Arbetarkaserner Väst - på -bruket.
Norrgården, Kaparen och Skomakaren kallad.
Bildkälla: Västernorrlands museums bildarkiv.*

SÅGVERKSDÖD OCH UTFLYTTNING

Samtidigt börjar förändringens vindar blåsa och under 1900-talets första decennier inleddes den så kallade sågverksdöden. Sågverk lades ned och ersattes av pappersmassafabriker. En sådan uppfördes i Hallstanäs och byggnaden står kvar som ett minne av epoken. Även dessa industrier kom dock med tiden att effektiviseras eller läggas ned, särskilt från 1970-talet och framåt, vilket ledde till ökad arbetslöshet

År 1966 inleddes slutet för Björkå AB som självständigt företag, då familjen Hedberg sålde Lugnvikssågen till SCA. Därefter avyttrades även Hallstanäs, skogsinnehav och bostäder. Samtidigt moderniserades produktionen. De traditionella arbetsmomenten förändrades och sågverksarbetet mekaniserades. Sågaren blev alltmer en tekniker som övervakade och styrde processen från kontrollrum, snarare än att arbeta direkt vid sågramarna. Under samma period genomgick samhället stora förändringar. Nya flerbostadshus byggdes,

Hallstanäs fabriksområde.

Foto: Åke Gustavsson. Privat samling.

serviceinrättningar som butiker, post och ålderdomshem etablerades, och under åren 1964–1974 genomfördes det så kallade miljonprogrammet. Villamattor bredde ut sig på tidigare åkermark nedanför den gamla byn och ner mot viken.

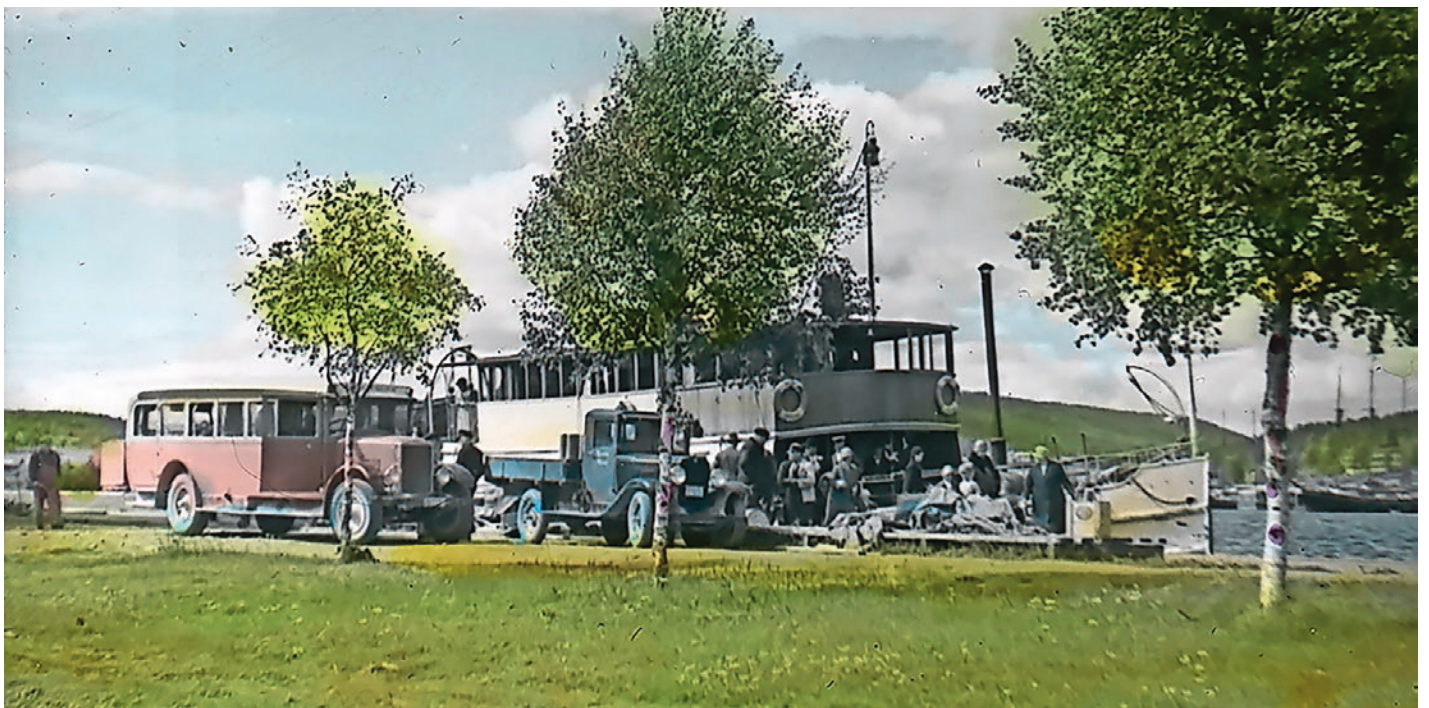
Trots moderniseringarna blev utvecklingen på sikt negativ. Industrin effektiviserades och arbetsplatser försvann successivt. Kring år 2000 flyttade SCA all sågverksverksamhet till Bollsta. Många familjer flyttar och söker sin lycka vid Gustavsbergs i Stockholm. Planer på ny verksamhet i Lugnvik fanns, men förverkligades aldrig fullt ut. Kvar blev justerverk och utlastning av sågade trävaror vid hamnen. 2023 upphörde även denna verksamhet och två år senare inleddes rivningarna av industribebyggelsen.

Vid 1980-talets slut hade redan många människor lämnat Ådalen, och avfolkningen fortsatte under de följande decennierna. Som jämförelse hade Lugnvik 828 invånare år 1960, 553 år 1990 och 319 år 2023.¹ Orten har överlevt, men i en helt annan form än tidigare. Butiker, pappershandel, hantverkare och flera caféer har försvunnit. Kvar finns begränsad service, numera i den tidigare skolan i gamla Lugnviks by. Under 2020-talet har byn åter vuxit och flertalet familjer flyttat in. Nu som då hittar invånare från hela Europa till Lugnvik. Här blomstrar föreningsliv och engagemang.

[1] Statiska centralbyråns folkräkningar 1960–2023

*Övre bilden:
Foto över hamnen sent 1800-tal
eller tidigt 1900-tal.
Bildkälla: Västernorrland
museums bildarkiv.*

*Nedre bilden.
Hamnen Lugnvik.
Fotograf Viktor Lundgren.
Bildkälla: Västernorrland
museums bildarkiv.*

”VÄST PÅ BRUKET”

Med det moderna samhällets intåg och folkhemsbygget, ökar behovet av flerbostadshus med högre standard. I korsningen upp mot gamla bykärnan, norr om de tidigare brädgårdskajerna, växer en modernare bebyggelse fram i mitten av 1900-talet.

”Väst på bruket” kallas den del av Lugnvik som ligger strax norr om de tidigare brädgårdskajerna. Här uppfördes ett antal arbetarkaserner i slutet av 1800-talet. På 1890 års brandförsäkring finns tre arbetarkaserner inritade. Bebyggelsen revs på 1970- och 80-talen. Här uppförs också en del egnahem utmed Lugnviksvägen. Området kom med tiden att etableras som ett komplementsamhälle för tätorten Lugnvik med bank, livsmedelsaffär, järnaffär, bensinstation. Idag finns flera verksamheter kvar i området. Bland annat några företag och restaurang.

*Arbetarbostäder ”Väst på bruket”.
Bildkälla: Arkiv Digital.*

Herrgården i Lugnvik.
Bildkälla: Arkiv Digital.

ATT TÄNKA PÅ VID FÖRÄNDRING

Bebyggelse och omgivningar ger Lugnvik identitet och karaktär. Dessa är viktiga att vårda och bevara men också återskapa och utveckla med tidens gång.

Några viktiga karaktärsdrag att beakta är:

- Blandad hierarkisk bebyggelse med arbetarkaserner, egnahem, herrgård, disponentvillor, kontor och frikyrkomiljö.
- Den slingrande Bruksgatan som knyter ihop hela Bruksvägen ner mot herrgården.
- Småskalig egnahemsbebyggelse.
- Trähusbebyggelse i två våningar med sadeltak, lockpaneler och trädgårdar. Panelarkitekturen med dess små detaljer är viktiga. Området är unikt med sina många äldre plåttak med enkel och dubbelfals bevarade.

Övergripande råd och riktlinjer för Bruksmiljöer

(Ur Kramfors Kulturmiljöplan)

- Bruksmiljöerna bör bevaras i sin helhet. Vid tillägg i miljön bör inte sambandet mellan dessa byggnader brytas.
- Nya tillägg bör göras utifrån given bebyggelsestruktur, ideal i traditionella volymer och materialval.
- Underhålls med traditionella materialval och metoder.¹

[1] Kramfors Kulturmiljöplan 2023

VI FORTSÄTTER VAR GUIDETUR GENOM LUGNVIK MOT VÄSTBRUKET

13) Gammalt uthus

I backen upp mot berget ligger ett av de gamla uthusen från arbetar-bostäderna bevarade. En liten, unik och spännande byggnad på hög stensockel och fasader i röd träpanel med vita fönsterfoder.

14) Hallstavägen 2 och 4

Vid Hallstavägen 2, i hörnet Lugnviksvägen/Hallstavägen uppfördes 1938 en modern butiksfastighet i två våningar. Här inrymdes Svenska Handelsbanken, B. Nilssons Järnhandel samt två större bostadslägenheter. Byggnaden ritades av arkitekt Kjell Westin i Östersund. Den har senare förändrats något, bland annat med inredd vindsvåning.

Intill på Hallstavägen 4 uppfördes 1951 en bostadsfastighet med kontors- och expeditiionslokaler för polis

och landsfiskal. Byggnaden uppfördes i två våningar med ljust slätputsade fasader och väl tilltagna balkonger med sinuskorrigerade fronter, ritades av ingenjör Thor Johansson i Härnösand. En mindre fasadändring utfördes 1982 då huvudentrén mot Hallstavägen ändrades från en till två portar. Vid den tidpunkten hade polisen flyttat ut och lokalerna användes som kontorslokaler av Graningeverken.

15) Gamla Bruksvägen

Nu vänder vi österut. Den Gamla Bruksvägen gick tidigare närmare vattnet och åker vi ut på Lugnviksvägen ser vi snart hur den kommer fram på höger sida och slingrar sig fram mot Bruksvägens början.

Överst till vänster:

En gammal förrådsbyggnad till arbetarbostaden, en av få som finns kvar.

Foto: Västernorrlands museum.

Överst till höger:

Hallstavägen 2 idag.

Foto: Västernorrlands museum.

Nedre bilden:

Gammal bild på Hallstavägen 2. Visar Järnhandel och bostadshus från 1938.

Bildkälla: Arkiv Digital.

Arbetsarbostaden "Heligbäck".
Bildkälla: Okänd.

EN GUIDETUR GENOM BRUKSMILJÖN

**Nu vandrar vi vidare
genom bruksmiljön.**

På byns östra sida växer Lugnaviks sågverks-samhälle fram under 1870-talets mitt. Först med såg, brädgård och hamn. Karaktäristiskt för brukssamhället är läsbarheten av det klass-samhälle som uppstår under 1800-talet. Här låg arbetsbostäderna närmast sågen och herrgård och tjänstemannabostäderna invid bergskanten med utsikt över industriområdet.

När sågen öppnar på 1870-talet växer bebyggelsen sig tät utmed Bruksvägen. Här kommer beskrivningar av ett urval av de hus som uppförs kring den gamla bruksmiljön. Området bedöms idag bära höga kulturvärden som representant för en viktig epok i Kramfors historia.

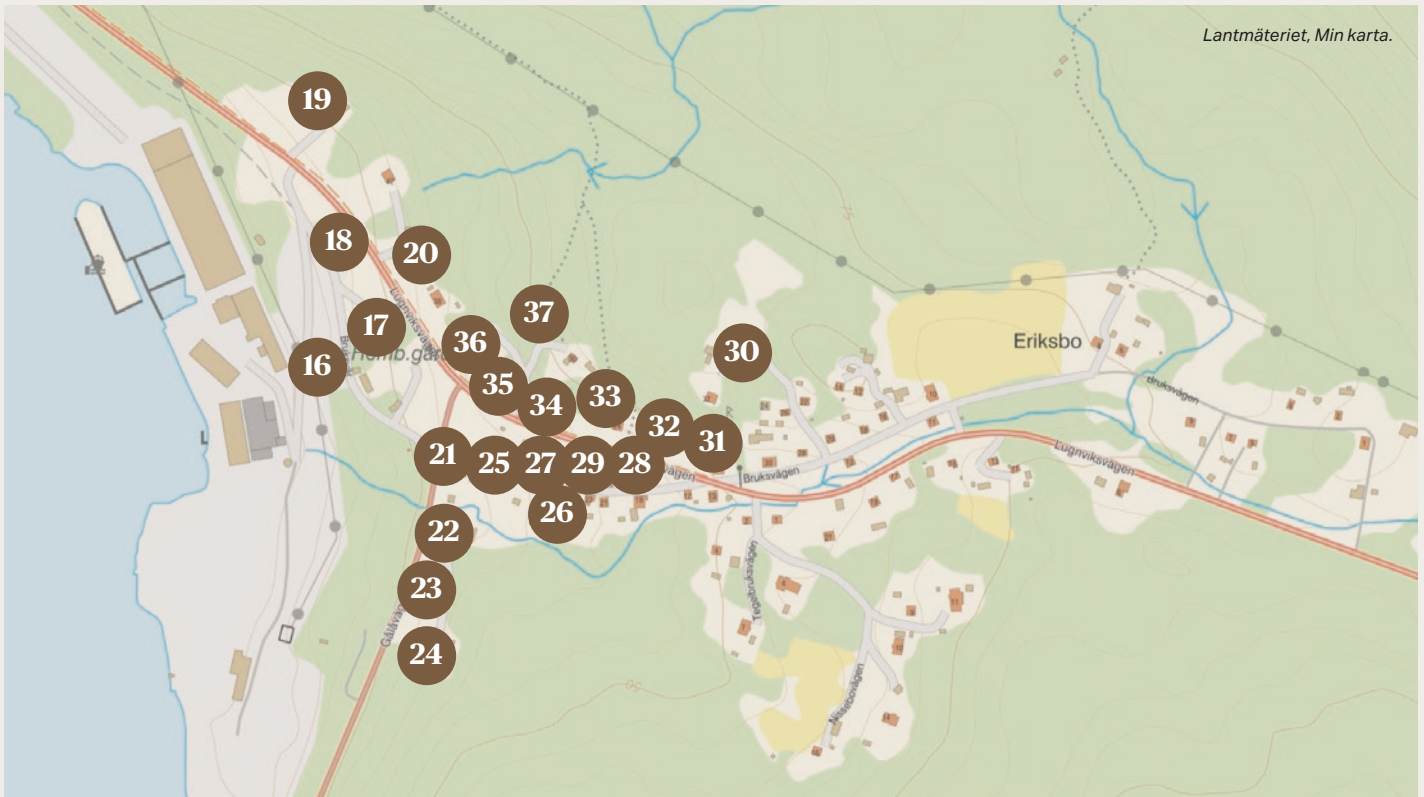
Motiv från Lugnvik

Bruksvägen från väster.

Bildkälla: Avfotograferad bild från Föreningens Lugnviks bilder.

Foto: Johanna Ulfsdotter
Västernorrlands museum

Lantmäteriet, Min karta.

"Slottet" då och nu. Ursprungligen arbetarbostad för 6-8 familjer under namnet Locknekasernen. Senare ombyggd till två tjänstemannsbostäder och blev fint som ett "slott". Bildkälla: Västernorrlands museums bildarkiv och Västernorrlands museum (ny bild).

16) Slottet

Vi börjar nere vid "Slottet", Bruksvägen 37 (Norrköping 7:3). Med den nya tiden kom befolkningen i de små sågverkssamhällena att öka dramatiskt. De äldsta arbetarbostäderna utgjordes av större flerbostadshus, ofta kallad arbetarkaserner. Boendeformen var ny för många, då de flesta kom från bondbyar runt om i landet. Här hade var familj ett eller två rum, eget utedass och förråd samt vatten från pump på gården.

"Slottet" är den arbetarbostad som idag finns kvar efter Bruksvägen. Den återuppfördes på platsen 1878. av Lugnviks Nya Ångsågs AB. Enligt

brandförsäkringsprotokollet från 1878 benämns den som "arbetarekasern" då nybyggd i 1 och ½ våning med brädfodrade och målade fasader, taktäckning av spån samt inredd med tio bostadsrum. Byggnaden kallades tidigare "Lockne-kasernen" eftersom den ursprungligen uppfördes som sågverksarbetarkasern vid Lockne sågverk nordväst om Lugnvik. Byggnaden flyttades till Lugnvik och återuppfördes på nuvarande plats efter den stora branden i Lockne 1877 då sågverket förstördes.¹

1914 skedde en större ombyggnad. Interiören om-disponerades och ett antal större tjänstemannabostäder inreddes. Byggnaden fick sitt

nuvarande utseende och kom därefter att kallas "Slottet" då det ansågs ha blivit lyxigare och finare. På 1940- eller 50-talet skedde ytterligare en interiör modernisering med centralvärme, wc, nya kök, innerdörrar med mera. En modern tvättstuga inreddes i källaren ungefär vid samma tid. Här fanns elektriska tvättmaskiner, centrifuger, mangelrum och torkrum. Huset fungerade som centraltvättstuga för flera av Björkå AB:s bostadshus i området. Än idag finns interiör bevarad. Sedan 1986 har föreningen Lugnviksbilder disponerat huset för sin verksamhet.

De allra flesta av de arbetarbostäder som låg i Lugnvik fick fantasifulla

namn såsom Långkylanten, Bergbacka, Torpet, Sörgården, Trehörningen, Nickebo, Bergbacka, Torpet, Grindstugan, Hällan, Heligbäck och Skvadern. De namngavs faktiskt av en och samma man, Tage Hedborg, allt för att inte arbetarna själva skulle ge husen tokiga öknamn. De flesta av dem låg utmed Bruksvägen och ned mot sågen och borta vid Väst-på-bruket. Idag är husen rivna. Ett uthus vid Nickebo, några husgrunder, syrenbuskar och jordkällare är allt som finns kvar. 1989 revs Långkylanten. Skvadern revs 2007.

[1] sid 2 Medelpads Allehanda 1877-10-20 sid 2 "Stor Eldsvåda Locknö sågverk lagdt i aska"

Foto: Västernorrlands museum.

17) Hällan

Uppe på höjden mittemot Slottet på Bruksvägen 54, ligger rester efter arbetarbostaden Hällan (Lugnvik 29:29). Byggnaden uppfördes 1874 i resvirke och brädor i 1 våning med taktäckning asfaltspapp och bestod ursprungligen av fyra lägenheter om ett spisrum var. Den benämns i brandförsäkringsprotokollet från 1892 som "sommarsern no 4". Senare ombyggdes den till två lägenheter om ett rum och kök var. Byggnaden är i dagsläget i mycket dåligt skick och halvt raserad. På tomten fanns förr även en bagarstuga.

Foto: Västernorrlands museum.

18) Kontoret

Lite längre ner i backen ligger gamla "Kontoret" på Bruksvägen 58 (Norrmåland 7:3). Byggnaden benämns i brandförsäkringsprotokollet från 1892 som "handelsbod för sågverkets egen räkning", uppförd 1 våning med delvis

inredd vind (frontespis). Stomme av timmer, brädfodrad och oljemålad, taktäckning av asfaltspapp. Byggnaden byggdes ut mot norr på 1960-talet med omkring 9 meter och har även använts som kontor. Sista åren har hemtjänsten i Kramfors huserat i byggnaden men nu står den tom. Huset ägs av SCA.

Foto: Västernorrlands museum.

19) Lugnviks Herrgård

Vi går från kontoret ut på Lugnviksvägen och tittar upp mot Snödåsberget. På andra sidan Lugnviksvägen ligger herrgård och tjänstebostäder på rad utmed Snödåsbergets fot. På Lugnviksvägen 44 ligger Lugnviks Herrgård, (Lugnvik 29:37). Herrgården uppfördes 1874 som förvaltarbostad av Lugnviks Nya Ångsågs AB och första disponenten hette Ole Gördul. Enligt brandförsäkring var den uppförd i 1 och ½ våning med taktäckning av vitriolpreparerat spån. Byggnaden är uppförd i timmer med panel fasad. Den benämns som "inspektor- och kontorsbyggnad" i 1892 års brandförsäkring. Bottenvåningen innehöll: förstuga, kök, handkammare, kontor samt tre boningsrum. Övervåningen,

med frontespis, var inredd med tre boningsrum jämte skrubbar. Herrgården fick sitt nuvarande utseende 1917 då den byggnaden förlängdes mot väster. I samband med detta indrogs elektricitet och centralvärme med pannrum i källaren. Taktäckning utbyttes även till tegel. Arkitekt var då A. Thurdin i Härnösand. Strax nordöst om herrgården finns en ekonomibyggnad i en våning uppförd som bagarstuga. Byggnaden innehöll även is-, mat-, mjölk- och mangelbodar, rum för kläder samt strykrum. Byggnaden användes som representationsherrgård av Björkå AB in på 1960-talet.

Foto: Västernorrlands museum.

20) Lugnviksvägen

Följ vi Lugnviksvägen upp har vi fyra tjänstemannabostäder uppförda av bruksledningen under 1900-talet. På Lugnviksvägen 40 ligger en villa från mitten av 1900-talet som utmärker sig i sanna funktionalistiska anda. Huset ritades av Arkitektfirman Grönwall & Hirsch och uppfördes på uppdrag av Björkå AB. Byggnaden är ett fint exempel på den modernistiska arkitektur som så ofta präglar industrisamhällets tjänstemannabostäder.

Vi går över vägen vid korsningen till Gålåvägen och in på Bruksvägen. Sneklar vi bort över Gålåvägen ligger några spännande byggnader på vänster sida.

Foto: Västernorrlands museum.

21) Grindstugan

Närmast ligger "Grindstugan" (Lugnvik 29:25) på Bruksvägen 33. Byggnadens ålder är inte fastställd men av byggnadstypen att döma är detta en av få äldre stugor som finns kvar i området tillsammans med "Torpet" och är med det sågens första arbetarbostad. Namnet har byggnaden fått efter att den uppförts vid den grind som skilde Lugnviks utmark från inågor. Öster om vägen fanns betesmarker.

Foto: Västernorrlands museum.

22) Heligbäck

En av de vackraste byggnaderna i Lugnvik är den gamla arbetarbostaden Heligbäck

"Trehörningen". Bildkälla: Västernorrlands museums bildarkiv.

på Gålåvägen 11 (Normmäländ 1:81). Byggnaden uppfördes som arbetarekasern på 1920-talet. Idag är den svårt förfallen men trots det viktig för förståelsen av Lugnviks industrihistoria och 1920-talets intressanta arkitektur.

23) Torpet
Strax intill, ligger "Torpet" (Normmäländ 7:5) på Gålåvägen 13. Bostadshuset är en av två äldre byggnader som finns bevarade från tiden före industrisamhällets tillkomst och kallas för Torpet. Byggnaden påminner om de gamla parstugorna som var så vanliga på landsbygden förr. Den var ursprungligen ett torp under byn Normmäländ. På 1890 års

brandförsäkringskarta över Lugnviks sågverk är byggnaden inritad och benämnd som "Nordins torp". Den var redan då i sågbolagets ägo, inköpt från Johan Nordin 1874.

24) Trehörningen

Lite längre bort utmed Gålåvägen 17 ligger "Trehörningen" (Normmäländ 1:80). Den uppfördes som bostad för arbetare på sågen. Idag är den en av de bäst välbevarade arbetarbostäder i området.

Nu återvänder vi mot Bruksvägen och går upp över. Vid en byvandring utmed bruksbacken 2024 minns äldre Lugnviksborna den livliga gatan från sin barndom.

1900-talets Lugnvik var något annat än det vi ser idag. Då kantades Bruksvägen av verksamheter såsom kaféer, butiker, bageri och verkstäder. Minnena från den myllrande och varma miljön bevaras hos de äldre Lugnviksborna

minne. De olika små centra som vuxit fram vid gamla Bruksvägen, i gamla byn och vid "västbruket" erbjöd både små och stora serviceverksamheter. Allt från urmakare, cykelreparatörer, möbelaffär och klädbutik.

1948 fanns till exempel, inte mindre än sju matbutiker i Lugnvik och 29 andra rörelser inom handel och verkstäder. Några av dem var; Bergabo Handelsträdgård, Calles sport, Kalle Edbloms cykelaffär, Hotell Mäländ, Café Wallows, A Öbergs Slakteriaffär, Skomakeri Edholm, Alfred Nilson Bageri, Bodéns Diversehandel och Hällströms (tid. Lundbergs) Beklädnadsaffär.

25) Mimmis damfrisering

Vi följer Bruksvägen upp. Till höger efter Grindstugan står ett litet vitt putsat hus. Huset byggdes 1936 och huserade Mimmis Damfrisering. Övervåningen är påbyggd vid 1900-talets slut.

26) Bruksvägen 23, 27 & 29

På höger sida ligger nu tre byggnader, första på Bruksvägen 29. Här hade Handelsbolaget sin butik

Foto: Västernorrlands museum.

under 1900-talet. Då fanns två byggnader; en bostad och en butiksverksamhet med handdriven bensinpump. Lite längre upp på samma sida på Bruksvägen 27 står en ståtlig byggnaden från 1920. Här låg Centralkafé, även kallat Sandbergs kafé. Även på grannfastigheten Bruksvägen 23 fanns tidigare kaféerörelsen Rosenkvist kafé sedermera Fälldins.

27) Lundbergs kläder

Till vänster på Lugnviksvägen 25 står ett ståtligt gult hus. Här hade Lundbergs kläder sin butik på 1950-talet. Många är de Lugnviksborna som köpt sina första kläder här.

28) Bruksvägen 40 & 42

Lite längre upp på vänster sida på Bruksvägen 42 (Lugnvik 1:75) ligger en öde, men välbevarad fastighet med sirlig locklistpanel. Här inrymdes under 1900-talet en butik

Foto: Västernorrlands museum.

Foto: Västernorrlands museum.

med chark enligt byborna. Strax intill på Bruksvägen 40 låg Koopera föreningen Solid inrymd, Intill den i den böljande jugendvillan på 38:an låg Källströms pappershandel vid 1900-talets mitt. Här hade även Mimmi Berglund sin frisersalong på 1920-talet. Huset är ett gott exempel på en villa i jugendstil med sin böljade takform. Huset har sitt originaltak bevarat i vacker enfälsad plåt.

29) Bruksvägen 24

Huset vid Bruksvägen 25 (Lugnvik 14:1) står idag tomt, men en gång myllrade livet i stugan. Huset byggdes 1853 av Olof Westin. 1919 köptes huset av Per Erik Vikner med familj. Han var gift med Karin Vikners farmor. De fick 12 barn varav flera av dem pojkar som kom att jobba på sågen. Karin berättade att sågen därför kom att kallas "Vikners såg". Dottern Hildur gifte sig med sågverksarbetaren Göthe H. Ohman och övertog huset som renoverades 1945.¹

När vi kommit upp på Lugnviksvägen viker vi av till vänster.

Foto: Västernorrlands museum.

Foto: Västernorrlands museum.

30) Mauritz Edström

Sneglar vi till höger ser vi en liten milsten utmed vägen och en äldre stig upp bakom. Följer vi den kommer vi till Mauritz Edströms barndomshem vackert beläget på höjden.

Foto: Västernorrlands museum.

31) Lugnviksvägen 20

Går vi i stället vänster mot Lugnviksvägen 20 ser vi en av områdets bäst bevarade byggnader. Här står den utmed bergskanten med sin välbevarade exteriör med originalutförande. Här finns också en unik uthusbyggnad med loftgång, tyvärr i förfall.

32) Missionskapell

Som granne har den Lugnviks Missionskapell (bild till vänster) på Lugnviksvägen 22. En ståtlig

men försynt byggnad alldeles utmed vägen. Uppförd i två våningar och kyrksal. Den 12 oktober 1906 hade Lugnviks brödräfsamling möte för att bilda en församling. Samma år flyttade de in i sitt nya böhus och bytte sedermera namn till Missionsförsamlingen.

33) Lugnviksvägen 26

Vi passerar det lilla röda huset på Lugnviksvägen 26. En välbevarad stuga, uppförd 1886 av kapten Jonas Näsman.

Foto: Västernorrlands museum.

34) Herrgårdshushållet

Nästa hus kallas "Herrhushållet" i folkmun. På Lugnviksvägen 28 låg "Messen", där tjänstemännen

åt sina måltider och Marta Sjödin var föreståndare i många år. Här låg även en liten mjölkbutik i källaren under en period.

35) Längan

Intill Herrhushållet byggdes en länga som tidigare inrymde skyddsrum och idag är det garage.

36) Godtemplarlogen

Bakom det gamla skyddsrummet ståtade en gång den gamla Godtemplarlogen.

Foto: Västernorrlands museum.

37) Scoutstugan

En bit upp utmed Snödås-bergets fot passerar vi den gamla scoutstugan längs en stig. Här huserade patrullen "Ekorren". Bjärträ scoutkår grundades 1950.

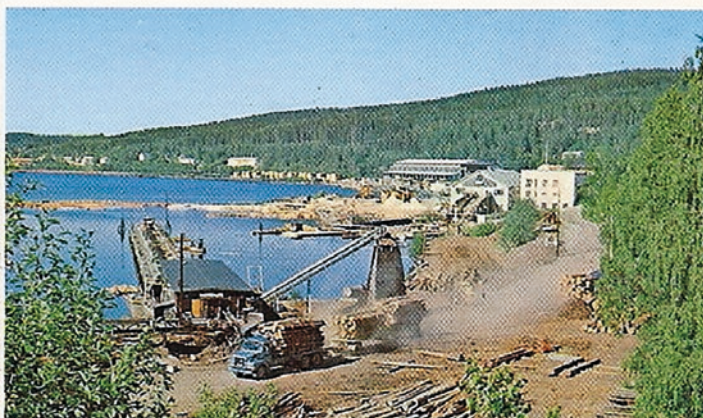
Nu har vi gått varvet runt och kan åter ansluta till Bruksvägen för att hitta lite stillhet på vägen ner mot Slottet. Kanske kan du där köpa en kopp kaffe?

[1] Ibid

Hälsning från

LUGNVIK

BERÄTTELSE FRÅN LUGNVIK

En plats bär på många berättelser.
De lagras i landskapet som årsringar och
därför kan en plats representera olika
tidsepoker, händelser och människor. Här
följer några av dem som vi fått insamlade
i detta projekt. Detta är bara ett urval
och det finns många fler. Kanske kan
dessa berättelser inspirera kommande
generationer fylla på med sina.

SOLDATHUSTRU MARTA LOOM

Båtsmansänkan från Bjärträ som klädde sig som man.

I Lugnvik har flera båtsmanstorp funnits. Torpen beboddes av båtsmän, som fick bo där som ersättning för militärtjänstgöring inom örlogsflottan enligt indelningsverket. De kvinnor som var gifta med en båtsman hade inte rätt att bo kvar om mannen dog. Enda sättet att få bo kvar om mannen dog var att gifta om sig med den nya båtsmannen. Märta Loom var en av dem som blev av med sitt hem efter att hennes man gått bort.

Märta Loom levde i början av 1700-talet i trakten av Lugnvik. Hennes minne blev vida känt då hon som en av få kvinnor bröt mot en otänkbar norm för den tiden då hon klädde sig som en man. Att man skulle vara man och kvinna vara kvinna var viktigt i en tid då den kristna läran stod som rättesnöre. Flera personer hade fått erfara det i Stormaktstidens

Till vänster en kopia av en båtsmansdräkt som visas i Västernorrlands Museums utställning.

Foto: Sandra Klingberg.

Kartan till höger är en detalj från storskifteskarta över Norrlands by 1780. Bildkälla: Lantmäteriet.

Sverige. För en man var det en "styggelse" att klä sig i kvinnokläder, detsamma för en kvinna. Det hårdaste straffet var döden, något som "Kerstin vid Kopparberget" som låtit leja sig till knekt fick erfara. Hon hängdes i Stockholm med stövlar och svärd år 1628. Ett annat exempel på en kvinna som drabbades var den gifta hustrun Lisbeta Olofsdotter som övergivit sin våldsamma make, klätt sig som man och gift sig med en annan kvinna. Hon halshöggs på Hötorget i Stockholm 1679 iförd manskläder och en kvinnobonad på huvudet.¹ Kyrkan var rädd för det som då kallades "otukt", men vi vet inte om kvinnor kan ha haft andra uppsåt med att gå klädd som man. Man hade ju onekligen bättre förutsättningar till ett friare liv och arbete om man var man.

Hur det var med Märta Loom vet vi inte. År 1717 skriver kyrkoherden Anders Asp i Nora ett brev till konsistoriet i Härnösand och beklagar sig över Märta's beteende. Han menar att hon "inte har alla skruvar fasta" och bör straffas. En annan man, menade att hon drevs av sin bitterhet och ilska att göra sig mer tokig än hon egentligen var. Märta ställdes aldrig inför rätta. Kanske för att lokalsamhället hade högre tolerans för avsteg, så länge man höll dem under uppsikt.

Kanske var det sorgen och bitterheten över att hon inte fick bo kvar på Båtsmanstorp när hennes man dog, som gjorde att hon valde att protestera i manskläder. Märta var född i Norrland på ett av de stora hemmanen. Hon övertog gården när hennes bror avlidit, men genom illdåd svek förlorade hon gården. Då flyttade hon och hennes man, Per Johansson Lom från Lugnvik, till Båtsmanstorp i Lugnvik. Per dör 1711 och Märta måste flytta med sina tre döttrar. Hon bor som inhysseshjon på 1740-talet och verkar leva ett gudfruktigt liv. Hur det gick för Märta och hennes döttrar vet vi inte. Inte heller hur det gick med hennes val att gå i manskläder. Men hennes berättelser visar på mod och kraft att gå sin egen väg. I Norrland och Öd fanns det ett båtsmanstorp vid denna tid. I Lugnvik finns idag Båtsmansbacken, men på de gamla kartorna finns inget båtsmanstorp utpekad. Kanske var det på Norrlands marker som Märta bodde?

[1] PM Jonas Liliequist, Märta Loom.

FÖRENINGSLIVET

Det är i de gamla industrisamhällena som föreningslivet föds. Nu samlas människor kring sina intressen för samhällsutveckling, musik, kultur och historia.

LUGNVIKS IF

Idrottsföreningarna blir en viktig del av bruksorternas sociala liv vid 1900-talets början. En av de starka föreningarna är Lugnviks IF som grundades 1923 på initiativ av Artur "Särna" Carlsson som samlade 62 intresserade medlemmar. Många brukssamhällen hade aktiva fotbolls- och ishockeylag och blev med tiden viktiga för återväxten av professionella idrottare på elitnivå. I Lugnvik kunde ungdomarna roa sig med allt från boxning till friidrott, fotboll, orientering, bandy, ishockey, skidor, och skidorientering. Föreningen initierade också byggandet av Snödåsstugan på bergets topp, som idag förvaltas av skoterklubben. Vid föreningens 25-årsjubileum 1948 avslutade Helge Dahlstedt (dåvarande chef och överläkare på Österåsens sanatorium 1919 – 1951) sin hyllning i jubileumsskriften;

"Målet för idrottsrörelsen är dock ej i första hand toppprestationer och idrottsstjärnor utan en sund utveckling av vår kropp - en sund själ i en sund kropp hos individ, familj och samhälle."

Nuvarande ordförande för Lugnviks IF, Peter Hollbrink (verksamhetschef på Livsstilsmedicin Österåsen 2006 – 2013), ansluter sig till den tidigare talarens citat.

Idag är Lugnviks IF en viktig motor för Lugnviks föreningsliv med stort engagemang i bygden. Mötesplatsen Olympia kom att betyda något alldeles särskilt för Lugnviksborna. Idag har föreningen sina lokaler i gamla skolhuset, numera Föreningshus även med livsmedelsbutik och kommunens hemtjänst som hyresgäster samt tillhörande gymnastikhall "Olympiahallen". Butiken Handlar'n utgör idag en viktig samlingsplats för byborna och det dagliga livet.

SM Sundsvall 1940 Carl Pahlin.

Bildkälla: Västernorrlands museums bildarkiv.

OLYMPIA

En av de mest omnämnda samlingsplatser från Lugnviks historia var föreningshuset Olympia. Härifrån har många äldre Lugnviksbor minnen från danser, film, möten och konserter. Byggnaden uppfördes 1923 av en byggnadsförening. Björkå bruk initierade verksamheten och fru Hedberg var engagerad i olika festligheter. Här hölls julgransplundringar, midsommarfester, biovisningar och andras sammankomster. På 1940-talet genomfördes en större renovering och huset byggdes ut och en lägenhet kom till. Huset byggdes om igen på 1980-talet för att sedan rivas i början av 2010-talet då lokalen var mögelskadad.

Lugnviks IF köpte lokalen 1931 och lät döpa huset till "Olympia". I en intervju från Örnsköldsviks Allehanda från 2014, berättar boende Bertil Berglund hur Olympia fick namnet efter "det stora nöjesetablissemang-
et i Paris". Olympia blev en självklar mötesplats för Lugnviksborna, där det ofta anordnades bio, teater, konsert och dans. Med ett gott utbud reste människor även från andra platser för att ta del av Olympias kulturvärld och sammanhang.

*Föreningshuset Olympia.
Fotograf Åke Gustavsson.*

I ett samtal mellan Bengt Grönsted, boende i Lugnvik och Felicia Sjölin, antikvarie på Västernorrlands museum, visade Bengt upp biobiljetter han bevarat från lokala biografen Olympia. På Olympia visades det film 2 dagar i veckan och Bengt och hans vänner försökte gå på båda tillfällena varje vecka. Det var allt från storfiler såsom Indiana Jones och Örnästet, till "sämre filmer" som man inte ens minns namnet på. På varje biljett skrev Bengt vad biljetten kostade, samt om han köpte godis, vilket han gärna gjorde. Godis som Tenol, Domino och Figaro är exempel på vad som inköptes.

Det som var kul med Olympia var ju det att det var. De körde ju en filmrulle och när den var slut, då vart det ju paus och så måste de byta filmrulle och spola. Och ibland när det var någon större film då kunde det ju komma folk även från Kramfors. Och så... ett till tre blev det svart på duken och så tändes lyset och alla Lugnviksborna [skratt] de sprang ner till kiosken. Och de här Kramforsborna de tänkte

"Vad fan är det nu då? Brinner det eller vad är det frågan om?"

Nej nej! Det var ju paus! [skratt]¹

MISSIONSFÖRSAMLINGEN

Frikyrkorna kommer att spela en viktig roll i brukssamhället under tidigt 1900-tal. Det var här som diskussioner och samtal kring demokrati och allas lika värde och rättigheter började ta form. 1906 bildades Lugnviks missionsförsamling. Samma år flyttade de in i sitt nya bönhus och bytte sedermera namn till Missionsförsamlingen. Kyrkan har i alla tider varit en plats för gemenskap och musik. Under slutet av 1900-talet var här också scoutföreningsverksamhet. Den gamla lokalen står alltjämt utmed Lugnviksvägen och erbjuder än idag samvaro för församlingens medlemmar.

*Missionskyrkan vid nyuppförandet.
Bildkälla: Vykort från privat arkiv.*

[1] Minnen.se/Lugnvik Västernorrlands museum

"LOGEN"

Strax ovanför stora korsningen Lugnviksvägen/Gållåvägen låg Godtemplarlokalen. Här hölls träffar med föredrag, film och musik. Byggnaden uppfördes på initiativ av August Bodén på 1880-talet. En ståtlig och majestätisk byggnad vid foten av Snödåsberget. Idag är byggnaden riven men några inventarier finns bevarade i Föreningen Lugnviks Bilders ägo.

*Standar och måland fond från Logen i Lugnvik.
Foto: Johanna Ulfsson.*

FÖRENINGEN LUGNVIKS BILDER

1986 grundas föreningen Lugnviks bilder. Föreningen syftar till att samla och dokumentera Lugnviks historia och liv i ord och bild, och flera medlemmar har bidragit med mycket till denna skrift. Föreningen håller till i en av få bevarade arbetarkaserner som kallas Slottet. Här visas fotoutställningar om Lugnviks historia. Flera av föreningens medlemmar har bidragit till denna skrift och många av bilderna kommer från deras

bildarkiv. I slottet kan man idag läsa om Lugnviks historia och en stor fotoinventering över Lugnviks bebyggelse och folkliv finns att beskåda som utställningar. Föreningen ger också ut tidningen Lugnrika Posten i vilken man kan läsa fantastiska berättelser om Lugnviks historia.

Per Olof Sjödin är född och uppvuxen i Lugnvik. Han började redan i tonåren på Lugnvikssågen och har varit Lugnvik trogen i hela sitt liv. Han växte upp med sin mamma, pappa och syster och bodde några år i mitt i bruksmiljön och arbetarbostaden "Skvadern". Redan som 14-åring fick han sin första kamera och genom kameran har han dokumenterat Lugnviks människor och miljöer vid såväl vardag som fest. Per Olof var också med och grundade Föreningen Lugnviks bilder och har genom alla år haft ansvar för föreningens bildarkiv med negativ och framkallning. Per Olof är än idag aktiv och drivande i föreningen.

Bild till vänster:

Per Olof Sjödin med familj. Mamma Jenny, pappa Fredrik och syster Birgitta.

Bild till höger Per Olof som arbetare vid timmerbommen vid sågen i Lugnvik.

Bildkälla: Privat arkiv. Fotograf okänd.

EN BILD BERÄTTAR

SKOLRESAN

Bilden visar två skolklasser från Lugnviks skola som ska på skolresa till Trondheim i Norge. I bakgrunden ser vi Gula villan, som byggdes 1937 och inrymde handelsbod. Bilden är från omkring 1950, och det var 5- och 6-klassare som skulle åka. Barnen ser hoppfulla ut. Pojkarnas knickers och flickornas långbyxor är senaste mode kan man tänka. En resa till Trondheim minsann! Karin Alsén och Per Olof Sjödin minns flera av dem på bilden.

MED VITTERKORS

I Västernorrlands museums samlingar finns en vagga av trä med tolv små inristade kors. Vaggan kommer från en fastighet i Lugnvik, som länge stod som ödehus. Korsen är relativt små och anonyma, men de pryder alla vaggans sidor, som för att markera att det onda ska hålla sig borta. Korsen finns på alla lång- och kortsidor, både invändigt och utvändigt. Totalt finns 12 kors. Korsen skulle kunna vara vitterkors, som var en slags kors som ristades in eller höggs ut på föremål eller byggnader för att hålla vittra på avstånd.

Vittra var ett väsen man hade stor respekt för. Det gällde att hålla en god relation med vittra, annars kunde hon straffa personen så den hamnade i olycka. Det kunde handla om att låta vittra bo kvar under en sten eller ladugård, inte kasta hett vatten utanför knuten utan att varna eller hålla ett löfte som man givit henne. Det finns också berättelser om att vittra, precis som trollen, bytte ut människobarn mot sina egna barn, så kallade bortbytingar. Kristna symboler kunde då skydda eftersom de skrämde bort vittra då det sägs att de var en del av djävulens värld. Tron på Vitterfolk och andra väsen härstammar troligen från en

Skolklasser från Lugnvik på väg till skolresa i Trondheim, troligtvis tidigt 1950 tal.

Bildkälla: Från privat arkiv.

äldre naturreligion där vördnad till naturen gav sig uttryck i en slags besjälad natur. Här fanns väsen att ta hänsyn till som representerade skogen, vattnet, havet och bergen. I Norrland har vittra blivit ett samlingsväsen för flera av dessa element. Om korsen på vaggan verkligen var för att skrämma vittra är oklart, någon detaljerad historik för vaggan finns inte. Men folktro och folkmedicin levde länge kvar i området. Givaren har berättat att hans far, född 1954 och som bodde i trakten, blev rot dragen som barn.

*Vagga från Lugnvik med flera "vitterkors". Nu i Västernorrlands museums samlingar.
Bildkälla: Västernorrlands museum.*

KALLE OCH HARRIET I SPARRHUGGET

Inte långt från Lugnviks myllrande gator ligger Sparrhugget utmed Ångermanälven. En liten sommaridyll med några små stugor invid älvkanten. Här huserade Kalle och Harriet Häggström under 1900-talets andra hälft. Kalle var född i Strinne i Bjärträ där hans far Olle Häggström var kantor och folkskollärare. Kalle kom att utbilda sig till musiker i

Stockholm i unga år, för att sedan bosätta sig i Bjärträ. Det be-rättas att han en dag plötsligt var borta och att det snart kom ett brev där han skrev att han skulle till Ungern och utbilda sig till musiker. Så långt kom han kanske inte, men väl till kungliga huvudstaden där han och hans studiekamrater finansierade studierna med att sälja tavlor på Hötorget.

Kalle arrangerade även kyrkokonserter och musikevenemang tillsammans med Harriet. De var uppskattade i byn. Kalle var en musikens man, och många kände igen honom då han under flera år var musiklärare i Kramfors och Bjärträ. Han bar lite av "den gamla världen" med sig där han cyklade fram med sin fiol.

Harriet var också en duktig musiker. Hon arbetade dessutom som föreståndarinna på Köjagården, en verksamhet för husmödrar som behövde vistas vid havets lugn under några sommarveckor.

Västernorrlands allehanda
21 juli 1972 och Lugnaviks 30 augusti
1968. Bildkälla: Tidningsurklipp
från privat arkiv.

LITTERÄRA ERFARENHETER

En av de mest kända profilerna från Lugnvik är onekligen Mauritz Edström, författare och journalist född och uppvuxen i Lugnvik. Efter några år på Lugnvikssågen gav han sig av för att söka nya äventyr. Resan gick mot Europa och efter några år återvände han för att först ta studentexamen i Sigtuna och senare utbilda sig till socionom i Stockholm. Han började tidigt skriva, kanske för att dryga ut kassan, men det blev med tiden mer och 1954 fick han anställning på Dagens Nyheter. Samma år debuterade han med romanen "Äran, kärleken, klassen" om Ivar Lo Johansson och snart följde fler böcker. I "Mitt Ådalen" från 1978 återvänder han till Lugnvik och skildrar sågverkssamhällets nedmontering och avfolkningstid.¹ Mauritz föddes på gården uppe på knallen ovanför lilla vägmärket, Bruksvägen 32. En sagolik plats med vida utsikt över Lugnviksfjärden. Idag står huset tomt.

Ytterligare en författare att nämna är den kände barnboks-författaren Arne Norlin som spridit glädje till många barn genom sina böcker om Halvan. Även han född och uppvuxen i Lugnvik.

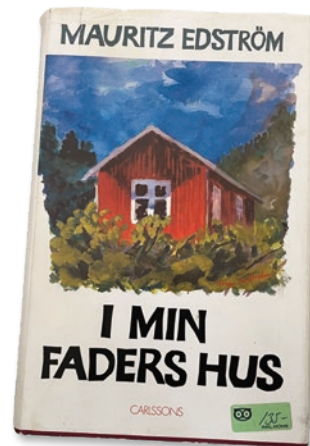
SAMISK NÄRVARO

Västernorrland har haft en långt mycket större bofast samisk befolkning än vad många kanske känner till. De samer som bott i Ångermanland tillhörde dels skogssamisk kultur i landskapets västra delar, dels fjällsamer som bott vid kusten under sommaren. Många har också haft anställning som "sockenlappar" vilka var knutna till olika uppdrag inom socknen, såsom att utföra slakt, hålla rovdjur borta och bedriva handel. Många hade också fiske som huvudnäring och tillhört en kustsamisk kultur eller bott i älvdalarna. Även samiska handelsmän och renskötande fjällsamer har bott och vistats i landskapet. Senare forskning visar också på att sockenlappar rört sig mellan Norge och Sveriges kuster

[1] Karin Alsén Lugnwiks-Posten nr 2 2025 årgång 39.

Mauritz Edström.
Bildkälla: Föreningen Lugnviks bilder.

för olika uppdrag, handel och boende.² I Kramfors finns samer omnämnda redan i Gudmundrå på 1640-talet och då i Gissjö/Strömnäs.³

Spåren efter den samiska befolkningen kan vara svåra att se i landskapet. Den samiska kulturens filosofi är att lämna så få spår som möjligt efter sig i naturen, vilket speglar dess kulturmiljöer. Hårdar, kåtatomter eller fågelfångstanläggningar kan dock förekomma liksom kunskap kring handelsplatser och flyttleder. Tittar vi däremot i arkiven finns flera invånare med samisk anknytning från Bjärträ nämnda i kyrkböckerna under 1700-talets slut. Några av dem är "Lappdräng Bryngl Andersson i Stigsjö samt Ingrid Andersdotter i Bjärträ". "Lappman Henrik Jonss och dess hustru Catharina Thomasdotter i Sjönäs samt Lappi Catharina Sjulsdotter från Österstrinne."⁴ Fjällsamer från Vilhelminas norra och södra samebyar, Vapsten, Umbyn och Ran hade vinterbete nere vid kusten och på öarna. Ibland kom renar ända från det norska renbetesdistriktet Byrkije till Väster-norrland. En viktig anledning till de långa vinterflyttningarna var att det fanns bra avsättning för renkött och skinn genom handel i kuststäderna.

Att samerna haft sina boplatser på flera håll i landskapet är känt, men lite forskning har gjorts över mer permanenta boplatser. Under 1800-talet berättas att flera samer bott vid Strömnäs. Många hyrde in sig hos bönderna år från år. Förmodligen har handel förekommit båda av bofasta samer och resande fjällsamer. Här fanns bland andra Brita Nilsson Rodin. f 1838, Han omnämns som "arbetare, övrig lappman".⁵

Ester Högberg född 1907 uppvuxen i Strinne, Bjärträ har berättat att flera samiska familjer kom på besök under vintern på 1920-talet. Hon minns med glädje hur ungdomarna träffades, umgicks och åkte skidor och tolkade efter renarna.⁶ Platsnamn kan ofta berätta om samiska boplatser eller samlingsplatser. Eric Norberg som forskat om samisk historia omnämner Lapptomta, Lappbacken och Lappmössan väster om Strömnäs som mötesplatser där samer och den bofasta

[2] Ann Kristin Solsten. Röros museum.

[3] Norberg, Eric (2023) Mötesplatser makt och minne. Muntlig uppg. Efter, Torsten Wiklander

[4] Rapport nr. 2001:2 1. Av Peter Ericson.

[5] Norberg, Eric (2023) Mötesplatser makt och minne.

[6] Muntlig uppgift Johanna Ulfsson (2000)

*Samisk pojke i Bjärträ 1920-tal.
Bildkälla: Privat foto. Fotograf okänd.*

bondebefolkningen möttes.¹ Väster om Lugnvik vid Åksjön finns också namn som Lappkärsberget och Finnkåtorna, vilket kan vara indikationer på samisk närvaro. Enligt muntlig utsago ska en av de samiska lederna ha gått genom Lugnvik över mot Bergsviken på sin ut mot kusten.² Den samiska historien i Västernorrland har länge präglats av majoritetsbefolkningens fördomar och förutfattade meningar om den samiska kulturen, färgad av rasbiologi och majoritetsbefolkningens livsstil som norm. Under senare år har kunskapen om Västernorrlands samiska historien ökat genom olika forskningsprojekt drivna av det Samiska museet Galje, Mittuniversitetet, Umeå universitet och olika museer i regionen.

[1] Norberg, Eric (2023).

[2] Obekräftade uppgifter av Ewa Thuns berättelse efter sin far Karl-Erik Thun.

ROMSK NÄRVARO

Vi har inte fått in några berättelser med romsk anknytning i Lugnvik, men vill ändå kort berätta om gruppens historia. Många romer kom till sågverken och tog tjänst. Den romska kulturens närvaro i Västernorrland representeras i stora drag av två grupper ur den nationella minoriteten romer; Resande och kelderash. Deras historia syns tydligt i arkivmaterial från länet. Från gruppen resande finns arkivmaterial från två århundraden bakåt i tiden, det är också den grupp av romer som funnits i Sverige sedan 1500-talet. De äldsta källorna, vilka består av notiser och insändare i dagstidningar, är från tidigt 1800-tal. I folkbokföring och i domstolsprotokoll kan det dock finnas mycket äldre material.

Kelderashromer har vistats i Sverige sedan slutet av 1800-talet. Det finns ett antal fotografier bevarade ofta tagna vid lägerplatser längs kusten. Bilder i arkiven i Västernorrland är framför allt tagna på 1950-talet. Den romska kulturen har, liksom den samiska, mötts med fördomar och skepsis av majoritetsbefolkningen. Resande fick inte bli bofasta förrän i slutet av 1960-talet vilket gjorde deras situation mycket svår. Den romska kulturens ekonomi präglas därför av dess rörlighet. Många bedrev handel, tivoli, var duktiga musiker eller utförde olika hantverkstjänster. Under tidigt 1900-tal bodde de flesta i husvagnar och tält och återvände gärna till samma lägerplatser. Platser som vore spännande att identifiera och undersöka, liksom spår av den musik- och folkkultur som funnits.³

[3] Brander, Laura (2022)

ATT VÅRDA ETT HUS

Många berättelser är knuta till fysiska miljöer. Genom att bevara dem, bevaras berättelsen. Lugnvik har många betydande byggnader från tiden kring förra sekelskiftet, både i gamla Bruksområdet och gamla byn. Brukssamhällets spår är utpekade som en betydelsefull kulturmiljö med särskilda värden i Kramfors kulturmiljöplan. Det betyder att bebyggelseområdets karaktär och kulturvärden är skyddade enligt plan- och bygglagen och ska vårdas varsamt. Kortfattat handlar det om att ta hänsyn till byggnadens byggnadsteknik, historia och originaldetaljer.

Det är lite med byggnader som människor, är vi ärliga mot vår karaktär och sanna natur blir vi mer attraktiva. Här följer några tips och råd kring god byggnadsvård och bebyggelsehistoria.

*Bild från Byggnadsvårdsdag vid "Slottet" 2026.
Foto: Johanna Ulfsson,
Västernorrlands museum*

OLIKA ARKITEKTURSTILAR OCH BYGGNADSTRADITIONER

Olika tiders byggnader har kulturvärden. Kulturvärden som visar på olika byggnadstraditioner, arkitekturstilar och detaljer. Uttrycken förändras med samhällets ekonomier, behov och funktioner. Fram till 1930-talet var det i huvudsak de klassiska idealen som präglade byggnadskonsten. Här byggdes knutlådor som små pilastrar på huset och förstukvisten som små frontoner, allt med inspiration från de klassiska templen och högre ståndsmiljöer runt om i Europa.

I Västernorrland är den gamla parstugan och korsbyggnaden vanligast som bondstugor och torp under hela 1800-talet. Mot slutet av århundradet börjar bönderna inspireras av kringliggande herrgårdar

och större salsbyggnader blir vanliga. Flera sådana finns i Lugnviks gamla bykärna. Med industrialiseringen kommer nya behov. Nu bygger vi stora flerbostadshus och mindre egnahem, ofta i resvirkeskonstruktion med sågspån som isolering eller med "klant", eller "knubb" som byggnadsmaterial. Det vill säga träklossar som muras som tegelstenar. Ett unikt byggnadskick för just industrisamhällena här i Västernorrland. Egnahemsbebyggelsen är av varierad karaktär med förenas av att de är i 1–2 våningar höga. Fasader med spontpanel eller locklistpanel. Tak av tegel eller falsad plåt och fönster med spröjs. Ibland förekommer snickarglädje och enkla profiler. Under 1900-talet målas byggnaderna oftast med ljusa linoljefärger.

KLASSISKA SNICKERIER

Liksom planlösning förändras dörrar, foder, socklar och fönster över tid vilket gör att de kan användas för datering av en byggnad. Dörrblad, dörrfoder, golvssocklar och en del taklister har alla sina unika detaljer och profiler. Snickerier såsom fönsterfoder, dörrfoder och socklar följer den klassiska stilhistorien och profilerna förändras med nya ideal. Allmänt kan sägas att rumsdörrarna ofta var breda och låga under 1700-talet än vad de senare blev. Dörrarnas storlek varierade också beroende på typ av social miljö. I enklare hem var dörrarna, liksom rumshöjden, vanligen lägre och i förmögna hem, högre.

MODERNISM

Under 1900-talets första decennier förändras planlösningen för villor och småhus allt mer. De nya idealen bryter med den gamla traditionen där köket varit allrum för både boende, arbete och mat. Att ha en kallställd "sal" för festliga tillfällen anses vara ineffektivt och skapar trångboddhet bland folket. Nya namn som vardagsrum lanseras, köken blir mindre för att poängtera rummets nytta för endast matlagning. Ett sovrum för var familjemedlem blir allt vanligare. Nya uppvärmningsmetoder som vattenburen värme skapar nya behov. Källare inreds med tvättstuga och pannrum.

Efter andra världskriget ökar välbästandet och bostäderna anpassas till nya hushållsmaskiner såsom kyl, frys och tvättmaskin. Under 1950-talet blir också tv:n allt vanligare. Allt detta påverkade planlösningen och det moderna bostadsbyggandet.

Med Stockholmsutställningen 1930 slog en ny arkitektur- och designstil igenom: funktionalismen. Nu skulle funktion gå före stil och dekoration. Enkelhet och saklighet var nyckelorden i den nya moderna livsstilen. Sparsmakad inredning, utan profiler eller dekorationer lanserades. Slåta dörr- och fönsterfoder, perspektivfönster utan spröjs. Fasaderna fick ett sparsmakat uttryck, ofta målade i ljusa kulörer.

I Lugnvik finns ett antal byggnader från denna tid (1930–1970-talet). Bland annat flerbostadshuset i korsningen Hallstavägen/Lugnviksvägen, egnahemsvillorna i Lugnviks by och tjänstemannavillorna utmed Lugnviksvägen ovanför sågverket.

VARSAMT UNDERHÅLL

Byggnadsvård handlar om att vårda sitt hus varsamt. Det är även föreskrivet i plan- och bygglagen. Alla byggnader ska hanteras varsamt så dess kulturvärden bevaras. Både vid renovering och vid om- eller tillbyggnad. Det innebär att man väljer de material och metoder som huset är byggt av sedan tidigare. Det är viktigt för att inte skador ska uppstå senare. Gamla hus (fram till 1960-tal) är byggda i öppna system där alla material kan andas, dra åt sig och släppa ifrån sig luft och fukt med egen ventilation genom självdrag. Nya hus är ofta byggt i täta system med separata ventilationssystem. Gör man gamla hus för täta uppstår kondens och fukt på fönster, i grund och mögelskador eller hussvamp kan i värsta fall bli följden. Förr var också murstocken husets hjärta varifrån all värme kom. Huset värms inifrån och ut. För att hålla grunden och källare varm är det därför viktigt att fortsätta elda för att få en torr och varm murstock, även om värmesystemet uppdateras.

GRUND OCH GOLV

Äldre timmerhus och plankhus står ofta på en torpargrund. Det innebär att huset har en luftig grund som du kan krypa under. Här finns också en murstock som går hela vägen ner till marknivån och håller grunden torr till skillnad från en modern krypgrund som kan bli väldigt kall och fuktig.

När man isolerar om golven i gamla hus finns risk för att det blir kallare i grunden och kondens kan uppstå. Därför blir det ännu viktigare att man eldar i murstocken så grunden hålls varm. Äldre golv lät lite av stugvärmen sippra ner i grunden och hålla den torr. Använd samma typ av isolering som tidigare funnits (papp eller, cellulosa) eller ett naturmaterial (lin) som kan andas och släppa igenom både fukt och luft. Undvik "döda material" och plast som kan stoppa fukten och skapa fuktskador på både bjälklag och grund. En fuktig grund ger stor risk för både rötskada och hussvamp.

*Bild från Byggnadsvårdsdag
vid "Slottet" 2026.
Foto: Johanna Ulfsson,
Västernorrlands museum*

STOMME, FASAD OCH ISOLERING

En timmerstomme är ett gediget material som i regel inte behöver tilläggsisoleras. Tillsammans med en träpanel utgör det en fullvärdig isolering. Vad man kan tänka på är att komplettera med en vindpapp om panelen ska bytas.

Har man en plankstomme eller knubb/klant med träpanel gäller detsamma, men dessa väggar kan ibland vara tunna och behöva extra isolering. Tänk på att använda material som är kompatibelt med trä och lera och isolera utifrån. Flytta ut fönster så de hamnar i liv med fasaden.

Bygg inte i plast. Både för miljöns och huset skull. Ofta har en gammal byggnad så många fönster att det gör en större yta än själva timmerstommen. Grunden och vinden är viktigare att se över och täta samt isolera vid behov.

SÅGAD PANEL OCH SLAMFÄRG

De äldre timmerhusen hade ingen träfasad men vid mitten av 1700-talet blir det allt vanligare att klä sin fasad med panel. Det började oftast i städerna. Under samma period introduceras även den röda slamfärgen som snart slog igenom i stort sett hela landet. Den ursprungliga slamfärgen var lite ljusare för att efterlikna det röda teglet och tillverkades på restprodukter från Falu koppargruva. Den mörkare rödfärgen blev vanlig först på 1960-talet som ett sätt att skapa en kulör som såg lite äldre och mörkare ut. Slamfärg målas bara på sågad yta. Ska man byta panel på sitt hus bör man studera hur den ursprungliga fasaden kan ha sett ut. Finns den gamla panelen kvar kan den med fördel sparas och kompletteras där den är trasig. Äldre panel är oftast tjockare än den vi köper idag så även om den är väderbiten kan tjockleken vara densamma. De gamla husen har i regel en lite bredare panel i varierad bredd.

Vid ommålning av en röd slamfärgspanel räcker det med att borsta fasaden noggrant och sedan måla om med en eller två strykningar.

*Äldre enkelfalsad takplåt
på byggnad på Bruksvägen.
Foto: Johanna Ulfsson,
Västernorrlands museum*

Slamfärg finns idag i flera kulörer och man kan även koka den själv av vatten, rågmjöl och pigment.

Kulörer till en äldre färgsättning hör Falu ljustöd med knutar och fönsterfoder i en bruten vit färg till exempel. 1502-Y.

HYVLAD PANEL OCH LINOLJEFÄRG

Vid 1800-talets slut när industrialiseringen slår igenom och sågverken utvecklas blir den hyvlade profilerade och spontade fasadpanelen mer vanlig. Den panelen var tidigare vanlig på rikare herrgårdar och kunde målas med linoljefärg. Med nya trävaror blir de ljusa oljemålade träfasaderna allt vanligare. Norrlandskustens trästäder lyste nu i ljust gult, grått och grönt. Färger som kunder efterlikna ädlare stenslag som sandsten och kalksten. De ljusa oljefärgerna blir vanliga på landsbygden kring sekelskiftet på de då nya stora herrgårdsliknande bondgårdarna.

Detta byggnadsskick var mycket vanligt i Lugnvik och de flesta egnahem från sekelskiftet 1900, hade en locklistpanel målad i ljusa kulörer.

*När man målar med linolja gäller det att tryka tunnt tunnt. Här målar byggandsvårdare Emma Heissenberger källargaveln vid Slottet i Lugnvik.
Foto: Johanna Ulfsson
Västernorrlands museum.*

Linoljefärgen har många fördelar. Den är enkel att underhålla och skyddar också träpanelen. Vid ommålning ska färgen strykas tunt i tre lager. Läs anvisningarna nog på den leverantör du väljer.

Linoljefärgen ger en mild och vacker yta och andas vilket ger huset ett gott inomhusklimat precis som slamfärgen. En väl målad panel behöver men aldrig måla om man tillför fukt till färgen genom att halvolja den emellanåt med linolja och terpen-
tin. Rengör fasaden noga innan ommålning eller halvoljning.

Äldre fasadpanel har höga kulturvärden och bör bevaras så långt som möjligt. Byt till lika befintlig vid behov.

UNDEVIK PLASTFÄRG

Är byggnaden målad med en modern plastfärg råder att skrapa bort den och återgå till en miljövänligare linoljefärg som både pryder och skyddar ditt hus. Undvik plastfärg, den skapar en för tät fasad och går inte att underhålla. Den innehåller också Micro-plaster som kan spridas i naturen och ut i vattendrag.

FÖNSTER OCH DÖRRAR

Äldre fönster, dörrar och portar är mycket viktiga för en byggnads karaktär. Här finns mycket att göra för att bevara ett områdes kulturvärden och attraktion. I Lugnvik är den småskaliga egnahemsbebyggelsen betydelsefull med spröjsade fönster i två lufter. Man brukar säga att fönstren är husets ögon. Genom att värna om gamla fönster bevaras byggnadens själ. Alla tidsepoker har sina fönstertyper, tätt sammanlänkade med byggnadstraditioner och arkitektur.

Vill man byta fönster och dörrar bör det först utredas om det inte är bättre, både ur ekonomisk och hållbarhetssynpunkt, att renovera det man redan har. Det blir oftast billigare och sparar både på kulturvärden och klimatpåverkan. Är byggnadsdetaljer sedan tidigare utbytta kan ett återskapande av dessa värden trots allt vara att föredra.

Fönsterhantverkare och finsnickare Emma Söderlund Fritz instruerar sina elever vid fönsterrestaureringskurs i Lugnvik 2026. Foto: Johanna Ulfsson Västernorrlands museum.

Här avlägsnas kitt för att sedan kunna plocka ut fönsterrutan. Foto: Johanna Ulfsson Västernorrlands museum.

ENERGIEFFEKTIVISERING I GAMLA HUS

Att minska el- och värmekostnader är ett viktigt arbete med att minska vår klimatpåverkan och även ge mer pengar kvar i plånboken. Men hur ska man tänka om man äger ett gammalt hus? Det är väl bara att byta fönster och tilläggsisolera säger ni, men är det så enkelt...?

Gamla hus är byggda med ett öppet system. Det betyder att husets funktion är beroende av in- och utluft som baserar sig på självdrag. Husets otätheter gör att man kan elda i spisar och huset får på så vis ventilation. Tätar och isolerar man ett sådant hus för mycket, blir det risk för fuktskador via kondensbildning. Det gör att murstocken, som fungerar som husets hjärta måste användas, även om man uppdaterar sitt värmesystem från spisar till värmepump. Den oinredda vinden tar hand om husets fukt som alstrats av oss människor och värme. Inreder man den måste man titta på hur fukten tas om hand mekaniskt.

Vill vi spara pengar och samtidigt minska energianvändningen globalt, måste vi också tänka på vad som köps och vilket material det är gjort av, samt hur stor klimatpåverkan det har i sig. Det är därför inte försvarbart att byta ut fungerande byggnadsdetaljer, till dem som redan har en klimatskuld som inte är eller kan återbetalas (tänk miljöfarliga material, dåliga arbetsförhållanden eller sådant som inte går att laga). Stora delar av byggbranschens klimatpåverkan kommer av rivning och byte av friska byggnadsdetaljer.

Attityden idag är att allt ska vara underhållsfritt och kännas nytt. Varför? Det är ju inte länge sedan vi lagade, lappade och återbrukade allt vi kunde. Kanske måste vi våga tänka om, låta skavankerna vara, patina visa på kvalitet och återbruk bli en del av vår vardag såsom det var fram till 1950-talet.

Att återbruka och renovera är också billigare för plånboken, bevarar kulturvärden och minskar påverkan på klimatet.

Men hur ska man då göra för att minska värmeförlusten, om kalldraget fyller en funktion? Här kommer några tips vi kan ta till oss och samtligt bevara husets äldre beståndsdelar och kulturvärden.

*Både vedspis och kakelugn är viktiga värmekällor i äldre hus. Både för komforten och för att hålla grunden torr.
Foto: Johanna Ullsdotter.*

Har du ett gammalt hus och har börjat tänka på detta så kommer här några råd:

Lär känna ditt hus först. Hur fungerar det och vilka material är det byggt av. Finns gamla synder som skaver i systemet? Gör en inventering så du vet om det finns större värmeförluster. Känn hur solen och årstiderna påverka klimatet i huset och dess rummen.

Vindar och golv. Steg 2 är att åtgärda de brister som dokumenterats. Se över "toppen och botten". Går det att lägga på mer isolering på vinden och kanske lägga om golven? Glöm inte att använda material som är kompatibelt med huset och som kan släppa igenom fukt. Plastsikt är inte att rekommendera i gamla hus med öppna system. Blir lätt att fukten blir kvar vid eventuellt läckage. Tilläggsisoleras husgrunden glöm inte att fortsätta elda i spisar så grunden hålls varm och torr. Med bättre isolerade golv tränger mindre värme ner i grunden och risk för fukt och mögel uppstår.

Gamla fönster är ofta av äldre glas som släpper igenom både värme och kyla. Men glaset i sig är oftast det mindre problemet. I gamla hus kan vissa rum vara byggda endast för sommarbruk vilket gör att det är dåligt drevat i gåten (utrymmet mellan fönsterkarm och husstomme). Kontrollera det och dreva med lindrev eller annat naturmaterial efter behov. Man kan också komplettera fönstret och/eller innerbågen med ett isolerglas för att få bättre

K-värde på hela fönstret. Kontakta en erfaren glasmästare eller antikvarie och rådslå.

En timmerstomme med vindpapp och träpanel räcker gott och behöver inte isoleras mer. Kostnader för det återbetalar sig sällan och påverkar byggnadens karaktär negativt. Oftast är det tak, fönster och golv man behöver se över i första hand. Har man en äldre stomme med bristfälligt sågspån kan det vara annat. Tänk då på att isolera utifrån och flytta ut fönster i liv med fasad.

Många gamla hus har äldre uppvärmningssystem. Finns det bara kakelugn och vedspisar kan luftvärmepump vara ett bra alternativ. Här finns många varianter. Hade jag köpt hus idag hade jag inte installerat vattenburen värme, trots att det är bra. Installationen gör stora ingrepp i huset, vattenrör måste ledas i hela huset vilket alltid är en risk och systemet kan inte stängas ner på ett enkelt sätt. Luftvärmepump som komplement till vedspisar och kakelugnar hade jag valt.

Värm ett rum i taget. Gamla hus är ofta lite dåligt drevade i förstuga och trapphus. Byggnaderna är byggd för att värma ett rum i taget.

Sista tipset är att låta det gamla huset just vara gammalt. Vi har vant oss med en komfort som kanske inte alltid är realistiska i en tid när vi ska spara energi. Ett par extra tofflor och en varm kofta de dagar som kylan biter som mest gör mycket för upplevelsen av ditt gamla fina hus.

Drönbild över Lugnvik. Foto: Peter Hollbrink.

SLUTORD

Arbetet med denna skrift har verkligen varit givande. Att tro att man kan omvandla alla dessa berättelser och kunskap till en skrift är kanske förmätet, men vi har gjort ett försök. Engagemanget kring arbetet har varit stort och på vägen hoppas vi att fler kan se platsen med lite nya ögon. Spåren i landskapet bär berättelser från olika tider och ger flera perspektiv.

Vi hoppas denna skrift kommer att inspirera att söka mer information och kunskap om Lugnviks historia och kulturmiljöer. Här kan gamla vägar bli nya vandringsleder, gamla ekonomibyggnader inrymma nya verksamheter. Kanske kan man anlägga en industripark kring de gamla arbetarkasernernas husgrunder eller låta äldre egnahem fyllas med nygammalt liv såsom kaféer, butiker eller verkstäder. Ån finns mycket kvar att berätta, som exempel minnen och berättelser från det sena 1900-talet och 2000-talets början.

Idag är Lugnvik en bygd i förändring. Engagemanget är stort för att motverka utflyttning och ge tomma hus nya ägare. Här är både Kramfors kommun, Lugnviks IF och andra verksamheter drivande för att finna nya krafter för platsutveckling.

Vi hoppas kulturarvet kan vara en av desse krafterna.

REFERENSLISTA

Skriftliga källor och litteratur

Brander, Laura *Arkivundersökningar om romskt kulturarv i Västernorrland* (2022). Västernorrlands museum Rapport. Dnr: 2022/160.

Edström, Mauritz (1978). *Mitt Ådalen: en berättelse och bilder*. Stockholm: LiberFörlag

Ericson, Peter (2001). *Tjoevkemåjhtoe 3 Medelpads samer i arkiven: med angränsande socknar i Hälsingland och Ångermanland: excerpter från Ljusminne-projekten 1998–2001*. Härnösand: Länsmuseet Västernorrland

Kristofersdotter, Ulla (1999). *Samer i Västernorrland*. Tidsspår. 1997/99, s. 83–89

Kulturmiljöplan, Kramfors kommun (2024).

Liliequist, J. (2002). *Kvinnor i manskläder och åtrå mellan kvinnor*. Kulturella förväntningar och kvinnliga strategier i det tidigmoderna Sverige och Finland. I E. Borgström (red.), *Makalösa kvinnor. Könsöverskridare i myt och verklighet*. Uddevalla: Alfabeta Anamma.

Ljungdahl, Ewa (2017). *Samer i Västernorrland förr & nu: historia & kulturmiljöer*. [Östersund]: Gaaltije

Lugnviksposten (2022). Årgång 36(1), 2025 Åtgång 39 (1+2)

Norberg, Eric (2023) *Mötesplatser makt och minne*.

Sivertsen, Håkon och Ekmann, Lisa (2025). *Innherreds veiledet for samskaping i kulturmiljøbasert stedsutvikling* Rapportnummer 2025:00288 i SINTEF:

Svenska gods och gårdar: Ångermanland (1941).

Program för kulturmiljövård, Kramfors Bjärträ socken 1990.

Tidningsartiklar

Medelpads Allehanda (1877-10-20). "Stor eldsvåda Locknö sågverk lagdt i aska", s. 2.

Örnsköldsviks Allehanda (2014-08-20). "Fler rivningar i Lugnvik".

Muntliga källor och intervjuer

Vandringsintervjuer och semiintervjuer med föreningen Lugnviks bilder. Medverkat har bland andra: Marianne Hägglund, John Erik Berglund, Per Olof Sjödin, Karin Alsén, Ingrid Eriksson, Anders Sell, Ewa Thun, Britt-Inger Larsson, Agneta och Anders Jonasson, Länsmansgården & High Coast whiskey. Peter Hollbrink Lugnviks IF. Åke Gustavsson Lugnviks missionsförsamling.

Solsten Ann Kristine, (2026). *Å følge samiske spor fra kyst til kyst – erfaringer fra grenseoverskridende prosjekter*. Digitalt seminarium Vården längs vägen.

Hemsidor

Kramfors kommun (u.å.). Kulturmiljöplan. <https://www.kramfors.se/bygga-bo--miljo/samhallsplanering/oversiktsplanering/kulturmiljoplan.html>

Söderlund, L.-I. Bygd i förvandling – Lugnvik. www.son-of-the-highcoast.com

Statistiska centralbyrån (SCB).

Arkiv

Riksarkivet. *Brandskyddsförsäkringar*.

Bjärträ kommunarkiv. *Byggnadsnämndens handlingar*.

Brandverkets arkiv.

Digitala arkiv

Lantmäteriet. *Historiska kartor*.

Minnen.se Lugnvik.

ArkivDigital.

**Genom Interreg- projektet
Värden längs vägen (2024-2026)
har Västernorrlands museum haft
en unik chans att samarbeta med
Kramfors kommun och människor
i Lugnvik för att utforska hur
kulturarv, plats och samskaping
kan bidra till platsutveckling och
stärkt identitet.**

I denna skrift samlas information om historia,
insamlade berättelser och bilder som ett resultat
av arbetet. Förhoppningen är att skiften ska
inspirera till olika verksamheter där kulturarvet är
en resurs för platsutveckling.

**VÄSTERNORRLANDS
MUSEUM**
FRI ENTRÉ
WWW.NMUSEUM.SE
HÄRNÖSAND

**KRAMFORS
KOMMUN**

Interreg

**Medfinansieras av
EUROPEISKA UNIONEN**

Sverige – Norge